

לְנֶתִיבוֹת הַשָּׁעָה

**שימוש בשפות בית המדרש
ככלים חינוכיים ופדגוגיים**

כתיבה: הרב איתמר נחמני, הרב שמעון ישראלי

ראש ישיבת אהבת ישראל: הרב דוד אסולין

מנכ"ל יסודות: שלום וייל

אנו מודים למר דיויד רוט ולקרן 'יורנו' על תמיכתם ואמונם

כל הזכויות שמורות לעמותת 'יסודות' ולישיבת 'אהבת ישראל'

השימוש בחומרים מותר לצרכים חינוכיים ובכפוף לחוק זכויות יוצרים

תוכן עניינים

5.....	דברי פתיחה
7.....	מודל ההשתלמות
7.....	הכיתה פוגשת את בית המדרש
7.....	מבנה ההשתלמות הבסיסי:
7.....	ששה מפגשים סינכרוניים :
7.....	מפגש ראשון:
8.....	מפגשים 2-6 : אתגר חינוכי במפגש עם שפת בית המדרש
8.....	מרחבי אתגר בחינוך
9.....	מטלה מסכמת - מורכבת משני תוצרים:
11.....	תיאורית ותובנות משפות בית המדרש
11.....	תורת הצמצום - בית המדרש החסידי
12.....	הנהגה ופסיקה ההלכתית בקרב חכמי צפון אפריקה:
16.....	בית המדרש הזוהרי - חבורה ותודעת עומק
18.....	הדגמה למרחבי אתגר חינוכיים במפגש עם שפות בית המדרש
21.....	סיפורים מהשדה החינוכי לצורך למידת עמיתים
22.....	הצעות לסדנאות אפשריות – מסכמות/ רפלקטיביות
23.....	מקום בעולם: סדנה – צמצום ובריאה - מניטו
25.....	נספח - סילבוס ומקורות
25.....	תורת הצמצום החסידי
26.....	המשגה מקצועית: בית מדרש בשיטת הצמצום – מילון מושגים

- 29.....'שיטת הצמצום'..... סיכום ותובנות-
- 30..... להרחבה: החברותא והראי הכפול.....
- 31..... הרב המגיד'.....
- 33..... השילחון הביבליותרפי.....
- 35..... הפרד"ס הלמדני.....
- 37..... שפת הזוהר: הקשבה וחבורה.....
- 37..... הצעה למפגש תיאורטי -שפת הזוהר הקדוש.....
- 38..... סיכום ותובנות.....
- 40..... הקשבה לדופק השעה.....
- 45..... באהבה תלוי הדבר.....
- 54..... לדרכי הפסיקה וההנהגה הספרדית.....
- 54..... סיכום ותובנות מרכזיות.....
- 56..... גילוח בימי העומר תמורת ויתור על גילוח בתער.....
- 60..... תרומת אברים וניתוחי מתים – הראשל"צ הרב בן ציון חי עוזיאל זצ"ל.....
- 63..... הרב בן ציון חי עוזיאל : הגייה ספרדית בארץ ישראל.....
- 69..... הרב יוסף משאש זצ"ל – שו"ת מים קדושים, סימן ק"ט.....

דברי פתיחה

בית מדרש 'לנתיבות השעה' פעל בישיבת ההסדר בנתיבות במשך שנה והתחלק לשני שלבים. לאחר טבח שמחת תורה תשפ"ד והשבר הגדול שהביאה איתה המלחמה יחד עם המחלוקת הפנימית בחברה הישראלית, ביקשנו לעסוק בשנה שעברה בסוגיית האחדות ובאתגריה. המפגשים של שלב א' הולידו חוברת - 'בנתיבות השעה' - עשירה בתכנים ובכלי עבודה סדנאיים שעוסקים בערך האחדות ובאתגריו.

השנה הראשונה בפרויקט הולידה תובנה משמעותית ומרכזית, ולפיה לא די בתכנים הדנים במהות האחדות אלא יש לדון ולהעמיק במדיום של האחדות - כלומר באופן ניהול השיח.

החלטנו בשלב השני של הפרויקט לקחת עולמות בית מדרשיים שונים, לחוות משהו מתוך השפות השונות ולהעמיק בעקרונותיהן. מתוך היחשפות לעקרונות ניסנו לפתח כלים יהודיים לניהול דיאלוג במסגרות בית מדרשיות ופדגוגיות. בחרנו להתמקד בשלושה עולמות תורניים המציעים כלים לניהול דיון ושיח: חסידי, ספרדי (בדגש על צפון אפריקה) וזוהרי.

במפגש הראשון נחשפנו לעולם החסידי מבית מדרשו של המגיד ממזרטיש השם במרכז עולמו את **סוד הצמצום** ושאלנו איפה הצמצום כתודעה עשוי להשפיע על המחנך, על המורה, על מובילי דעה בשיח ציבורי. את הלימוד הוביל מנהלת ישיבת ההסדר שמעון ישראל.

במפגש השני נחשפנו למרחב תורני וההנהגה של **חכמי צפון אפריקה ועדות המזרח**. דרכי הפסיקה וההנהגה הקהילתית של החכמים הללו טבועים באופן עמוק בחותם הסובלנות, השלום, הפשרה, ראיית הקהילה, היכרות עם הציבור, אהבת האדם וחיבור למציאות הריאלית. את השפה חוונו ולמדנו דרך תשובות של חכמים ספרדים שונים. את הלימוד הוביל ראש הישיבה, הרב דוד אסולין.

המרחב השלישי אתו נפגשנו היה המרחב של החבורה, האהבה וההקשבה המתבטאת המתגלה בספר הזהר. במפגש הזה העמקנו מאוד ביכולות להקשיב, לגוף, למחשבה, לרגש, (לעצמנו) ובעיקר לדופק השעה ולצער השכינה. מתוך ההקשבה העמקנו עוד במקומה של החבורה ובעיקרון המנחה של הזהר ביחס לכל לימוד ש"באהבה תלוי הדבר". במהלך המפגש נחשפנו לדינמיקה הייחודית של אנשי ה'חבורה' של רשב"י. את המפגש הובילה הרבנית ד"ר שפרה אסולין.

במפגש האחרון ניסנו לזקק את העקרונות השונים אליהם נחשפנו ו"ללוש" אותם באמצעות העמדתם בסיטואציות שונות (לאו דווקא פדגוגיות וחינוכיות) על מנת להבין אותם טוב יותר. לאחר מכן ניסנו לשאול ולהבין טוב יותר איך העקרונות האלו עשויים לבוא לידי ביטוי במסגרת בית מדרשית, חינוכית ופדגוגית.

אנחנו מגישים לכם כאן, סילבוס של השלב השני. הסילבוס הזה יכלול את המקורות בהם השתמשנו, מעט מן התובנות שהגיע אליהם בית המדרש במהלך לימודו ואת מבנה ההשתלמות הבסיסי שנבנתה על בסיס בית המדרש.

החבורה הזו מכילה גם כיוונים להדרכה של מורים סביב העקרונות החינוכיים והפדגוגיים שעלו בבית המדרש. על בסיס עקרונות אלו גם מונחת כאן גם הצעה להשתלמות עבור מורים.

עולמות בתי המדרש שאליהם נחשפנו מקנות תודעה ועקרון מכוונים לחיים בכלל. אנחנו ביקשנו לקחת את העקרונות המכוונים ולשאול מה יקרה כאשר ניכנס איתם גם לכיתה, לבית המדרש או לוויכוח/דיון ציבורי נוקב. מטרת הקובץ הזה היא לעורר למחשבה, לבחינה ולהשראה.

מודל ההשתלמות

הכיתה פוגשת את בית המדרש

במהלך הלימוד בבית המדרש "לנתיבות השעה – שפות בתי מדרש" טעמנו משפות של שלושה בתי מדרש. הלימוד זיקק ודייק שישה רכיבים משמעותיים כמפורט להלן:

1. בית המדרש החסידי- מגידי: תודעת הצמצום
2. בית המדרש של פסיקת ההלכה הספרדי: מציאותיות, כבוד לקיים צניעות וענווה.
3. בית מדרש של ספר הזוהר: יסוד לימוד בחבורה ותודעת עומק.

מבנה ההשתלמות הבסיסי:

1. **שישה מפגשים סינכרוניים** - (4 שעות אקדמיות כל מפגש, סה"כ 24 שעות)
2. **שני מפגשים א-סינכרוניים**: כל יחידה מורכבת מצפייה בשיחה או קריאת מאמר/חומר מקצועי שאלות או פידבק על השיחה (4 ש"ש סה"כ).
3. **מטלה מסכמת 2 ש"ש - נכתבת תוך כדי ההשתלמות**: דו"ח הטמעת ביצוע (למידת עמיתים) בשדה החינוכי + בלוג שנכתב אחרי כל מפגש (פיסקה או שניים לכל מפגש, כמפורט בהמשך).

שישה מפגשים סינכרוניים:

המפגשים יתקיימו בזום או פנים אל פנים

מפגש ראשון:

מבית המדרש לכיתה + מרחבי אתגר חינוכיים (**טבלה נמצאת בסוף המסמך**).

- מדוע שלבית המדרש יהיה מה לומר על שאלות חינוכיות / פדגוגיות? איך עושים את זה? + הדגמה (רבי אליעזר והמכוער).
- הצפת מרחבי אתגר שונים בעבודה החינוכית.
- בחירה משותפת של מרחבי אתגר בהם נעסוק במפגשים 4-6.

מפגשים 2-6 : אתגר חינוכי במפגש עם שפת בית המדרש
 כל מפגש יורכב ממפגש עם אתגר חינוכי אחר – באמצעות למידת עמיתים או העמקה באמצעות איש מקצוע.

לאחר מכן לימוד של שפה בית מדרשית כתיאוריה.
 לבסוף תרגום – מבית המדרש לאתגר החינוכי.

פירוט:

- טעימה וחשיפה לבתי המדרש: החסידי (צמצום), הספרדי והזוהר. לימוד המקורות, חילוץ המשגות.
- את התיאוריות ביחס לבתי המדרש נגבה בלימוד מרחיב באמצעות **שני** מפגשים א-סינכרוניים.
- הלימוד התיאורטי יעשה באמצעות לימוד מקורות וסדנאות שיסייעו לחלץ מתוך המקורות המשגות. בנוסף, במסגרת המפגשים הסינכרוניים קיימת אופציה להיעזר באנשי תוכן שיאפשרו עוד העמקה בתוכן והחידוש של בתי המדרש שנלמדו.

מרחבי אתגר בחינוך

כל מפגש עוסק ומתמודד עם מרחב חינוכי אחד או שניים.

חלק א': הבנה טובה יותר של האתגר.

- ניתן להביא איש מקצוע שירחיב על האתגר וייתן עליו מבט מקצועי.
- ניתן ללמוד קטע בית מדרשי שעוסק באתגר כפתיח.

שלב ב': מבית המדרש אל השדה : באמצעות למידת עמיתים (עיין בטבלה למטה)

מה יש לבתי המדרש השונים אליהם נחשפנו לומר לנו באתגר/מרחב הפעולה החינוכי בו אנו עוסקים?

כל מפגש כזה יביא סיפור או סיפורים מהשדה החינוכי שעוסקים באתגר החינוכי. הסיפורים יובאו ע"י המשתלמים עצמם במגוון שיטות (כמפורט בהמשך). עם הצפת הסיפור יונחו ההמשגות אותם למדנו במפגשים התיאורטיים וננסה באמצעותן להבין

מהן הפעולות האופרטיביות שנגזרות מתוך המשגות אלו שמתוכנן ייבנה הכלי החינוכי/ פדגוגי.

מטלה מסכמת - מורכבת משני תוצרים:

כתיבת בלוג: ייפתח קובץ שיתופי שלכל אחד יהיה בו עמוד. העמוד הזה יתמלא כל מפגש בפסקה רפלקטיבית אחת או שתיים על המפגש. יינתן זמן של 15 דקות לכתיבה, אלו יהיו השאלות שנניח בפני המשתלמים :

- עם מה יצאתי היום? מה איתגר אותי?
- עם מה אני ממש לא מסכים.ה?
- מה הפעיל אותי?
- כיווני חשיבה חדשים ?
- מה נדרש עוד לפתח מבחינתי?

דו"ח שיעור/ אירוע חינוכי

כתיבת דו"ח תוצר על הפעלת אחד העקרונות והכלים בשיעור או באירוע חינוכי אחר. הדו"ח יכלול את הרכיבים הבאים ויהיה לו פורמט קבוע:

- שיעור: כתיבת מערך שיעור בו יושם העיקרון/ התודעה. העברת השיעור, כתיבת דו"ח רפלקטיבי עליו.

- אירוע חינוכי: כתיבת האירוע לפרטיו. באיזה אופן החליט להתערב וכיצד הגיע לידי ביטוי (בצורה משמעותית) העיקרון/ התודעה/ הכלי שנבחר. מה הייתה תוצאת ההתערבות ומבט רפלקטיבי (יש לנסח שאלות מנחות ל"מבט רפלקטיבי").

פורמט הדו"ח:

מבט רפלקטיבי	באיזה אופן הוטמע הכלי החינוכי?	תיאור האירוע/ השיעור
מה היה טוב? מה ניתן לשפר? האם בכלל היה נכון לפעול ככה? מה היו האדוות של הפעולה/השיעור? מחשבה חדשה על הכלי בעקבות השימוש בו.	כיצד הגיע בפועל הרכיב לידי ביטוי? באיזה אופן הפעלתי אותו?	מה היה, מה היה נושא השיעור? מה עשיתי בו?

המטלה המסכמת מורכבת מדו"ח אחד כזה + דף הבלוג. בסוף ההשתלמות ניתן יהיה

להוציא חוברת של המשתלמים - **כתוצר**.

תיאורית ותובנות משפוט בית המדרש

תורת הצמצום - בית המדרש החסידי

לימוד מן המקורות (עיינו בהמשך הסילבוס):

- **תורה של המגיד ממזריטש - כתר לי זעיר :** לימוד הטקסט ביחד, להנכיח אותו ולתת לקבוצה לדייק מתוכו את הרעיון, העיקרון, האווירה הנדרשת בלימוד.

- **לימוד דף מקורות :** "ומתלמידי יותר מכולם" דרכו ניתן להבין ולהעמיק ולפשט עוד קצת את מושג הצמצום בהקשר של המורה/המחנך/ הרב..

המשגה תיאורטית: (עיינו בהמשך בפירוט החומר המקצועי)

ארבע מרחבי צמצום: תוך אישי, בין אישי, על אישי ובין דורי. כבר כאן נכון וראוי לשאול ולעשות עבודה - איפה הדבר בא לידי ביטוי במרחב של הכיתה :

- **בין דורי:** מורה/מחנך – תלמיד.
- **בין אישי:** עידוד של לימוד בחברותא ואיך לומדים בחברותא באופן מפרה.
- **תוך אישי :** יסוד הגמגום, השילחון, למידה לא מקובעת המשותחרת מוודאויות. היכולת לספר מחדש את הטקסט היא ביכולת לצמצם/ להשתחרר מקיבעון של עצמך.
- **על אישי:** לראות רבדים שונים של הטקסט להשתחרר מ"הפשט" האחד של הטקסט.

הצעה נוספת תרגום והמשגות: (המקורות מובאים בהמשך : "לתת מקום – בריאה

וצמצום")

1. לימוד משותף בקצרה של הטקסט של הרב אשכנזי (מניטו) שמזהה את הצמצום עם נתינת מקום/ פינוי מקום לזולת (נספח).
2. מתחלקים לקבוצות של ארבעה. בכל קבוצה כל אחד/ת מספר סיפור שבו הוא הרגיש שמישהו/מישהי נתן/ה לווה מקום/ פינה לווה מקום.

3. ביחס לכל סיפור הקבוצה מנסה לתת מילה/ כותרת מתוך הסיפור. המילים שעולות: ראו אותי, זכרו אותי, נתנו בי אמון, בטחו בי, העצמה, הקשבה, עין טובה, הימנעות משיפוטיות וכו'.

4. שיתוף במליאה וכתבת כל המילים על לוח - יש לדייק מתוך הסדנה ביחד עקרונות והמשגות שנובעים מתוך עיקרון הצמצום. נניח "הימנעות משיפוטיות", "פתיחות", וכו'.

הנהגה ופסיקה ההלכתית בקרב חכמי צפון אפריקה:

כבוד לקיים, מציאותיות ענווה וצניעות

חשוב ומומלץ להביא דובר רהוט של העולם הספרדי כמעין הקדמה או כסיכום (מבט על) ללימוד אודות העולם הזה. ניתן להביא את פרו' בוזגלו או את חכם חזי כהן (יש גם שיחה מוקלטת שנתן באחת מההשתלמויות של יסודות)

למידה:

יש לתת הקדמה על התשובות השונות: מה ההקשר שלהן, סביב מה נסובה השאלה. מכאן שתי אפשרויות:

אפשרות ראשונה: למידה בקבוצות קטנות (חבורות) של התשובות – כל קבוצה תשאף ללמוד מספר תשובות.

המשימה: לדייק מתוך התשובות - עקרונות לימוד, פסיקה, כלים ופרקטיקות של הפוסק.

אפשרות שנייה: לחלק לקבוצות לזמן קצר יותר, ולבקש מכל קבוצה להתעמק בתשובה אחת ולחלץ ממנה עקרונות. במליאה לשתף בשאלה, בתשובה, הדרך אליה ומהם העקרונות שחילצה כל קבוצה.

אלו המקורות (מובאים כולם בנספח):

1. מרן החיד"א - שו"ת חיים שאל חלק א סימן ו.

2. הרב בן ציון חי עוזיאל - שו"ת משפטי עוזיאל כרך א - יו"ד כ"ח - ניתוחי מתים, שו"ת משפטי עוזיאל כרך א - יורה דעה סימן כט.
3. הרב בן ציון חי עוזיאל - הגייה ספרדית בארץ ישראל - שו"ת משפטי עוזיאל, או"ח חלק א' סימן א.
4. הרב יוסף משאש : (נספח)
- השתלת אברים - שו"ת מים קדושים, סימן ק"ט

נקודות מרכזיות שעולות מתוך התשובות הנ"ל:

הרב עוזיאל :

- **על נוסח ההגיה** - לא חייבים להיצמד למסורת. יש לכבד את מה שבני אדם רגילים אליו "אם לא נביאים בני נביאים הם".
- **ניתוחי מתים** – תפיסה ריאלית והגיונית.

הרב יוסף משאש - כמה תשובות/ מבואות : (תשובותיו מובאות בנפרד)

- הקצבים מחללי השבת (מבואה ממנו - שתי פסקאות) - המציאות כ"נתון" מכריע בהלכה.
- הזמנת אורחים חילוניים שלא יברכו על האוכל - כבוד האדם, כבוד לאתגר, למציאות, ענווה
- תרומת איברים : כבוד למציאות, לקיים ולאדם.
- היחס לנוצרים : תשובה שניתן לדלות ממנה פרקטיקה של פסיקה. בירור המציאות עם מי שאמון עליה. הרב משאש הולך ומברר עם כומר במה הוא מאמין על מנת לקבוע האם הנצרות היא עבודה זרה או לא.

הרב החיד"א (רבי חיים יוסף דוד אזולאי) :

- בתמורה לגילוח בימי העומר יפסיקו לגלח בתער. מערכת שיקולים - לוותר על מצווה חשובה פחות למען מצווה חשובה יותר. פיכחון, הצבת הדילמה אל מול

הציבור והימנעות מהכרעה חד משמעית, מסירת ההכרעה בידי הפוסק שמכיר את קהילתו.

המשגות - אלו התובנות/ הרעיונות / והעקרונות שעלו בבית המדרש:

1. כבוד / אמון למציאות - 'אטו מציאות שקלת מעלמא'
2. כבוד לקיים - אם לא נביאים בני נביאים הם/ אמת מארץ תצמח.
3. אהבה ושלוש: לבני אדם, לעולם.
4. כבוד לאדם/ כבוד לבריות.
5. ענווה וצניעות
6. חשיבה ריאלית - קשר למציאות, בחירת המלחמות.
7. שכל ישר.
8. ללא מורא - אומץ- פירוק פחדים-עוז.
9. לבל ידח ממנו נדח - אחריות על כלל מרכיבי הקהילה/ אחדות הקהילה.
10. האוצר נמצא באדם ובקהילה.

'תמות' מרכזיות שחולצו: "הכבוד לקיים" (לאדם, לעולם, למציאות, לאתגרים),
אחריות (שלוש ופשרה, חשיבה ריאלית), צניעות וענווה.

המלצות פדגוגיות:

1. **כבוד לקיים, צניעות וענווה:** מורה שנכנס לכיתה עם תודעה כזאת נכנס עם עמידה שרואה את המתרחש. תודעה כזאת מבקשת לראות את התלמידים במקום שלהם, את ההווה, אפילו את הסטיינג של השיעור (כיתה נקייה ומסודרת). המורה מניח שעולמם של התלמידים שאמור להיפגש עם "התורה" - הוא משמעותי. איך זה בא לידי ביטוי?
- לשאלות ולקשיי התלמידים יש מקום ויש לכבד אותם.

- שאלת התלמיד צריך לכוון את השיעור, כי היא הנתון החשוב ביותר בשיעור.
- "השאלה" של התלמיד מבטאת קושי של התלמיד הנובע ממקום מוסרי/תרבותי חברתי ורגשי שיש לו מקום של ממש.
- יש לזנוח את המטרה "להעביר את החומר". על המורה להפגיש את "החומר" עם התלמידים ולצפות שבנקודת המפגש יקרה משהו.
- הקושי של התלמיד היא הצלחה ולא כישלון.
- ההזדהות צריכה להיות מנומקת ולקבל מילים ואין צורך לחתור לשכנע את התלמיד...

2. אחריות : תבוא לידי ביטוי בעיקר בניהול אירועים חינוכיים.

- תודעה המחייבת את המורה אולי לנסות להתייחס באופן דיפרנציאלי לתלמידים. זה יכול להיות באמצעות עבודה בקבוצות המאפשרת אולי רמות שונות, התייחסות פרטנית במידת האפשר וכמובן הכנה נכונה לקראת מבחנים.

3. מציאותיות וריאליות : מורה חייב להכיר לעומק את השדה בו הוא פועל.

- עליו להכיר את גבולות הגזרה שלו (גבולות ההשפעה שלו)
- לבחור את המלחמות שלו: הימנעות ממלחמות מיותרות ואיומים שאין ביכולתו לבצע.
- סימון מטרות ריאליות ומותאמות למציאות.

בית המדרש הזוהרי - חבורה ותודעת עומק

הקשבה לדופק השעה

לימוד והמשגה: (המקורות בנספח)

1. **תיקוני זוהר, תיקון כה: הקשבה לדופק השעה.** הטקסט עוסק בכך שאדם

צריך להרגיש את צער השכינה. צער השכינה מגיעה לידי ביטוי דרך המציאות ומה שהיא דורשת מהאדם. ההקשבה מחייבת התאמה לעולם שאנו חיים בתוכו. לא תמיד התורה של העבר עשויה לשמש תרופה ומזור לצרות של העת הנוכחית.

2. **זוהר שיר השירים, ז"ח יח ע"א—ע"ב: הקשבה עמוקה לעצמך.** הטקסט

מסדר מה אדם צריך ללמוד? מה נדרש ממנו ללמוד כדי להיכנס להיכל ה'? הטקסט הזה בעצם דורש מאדם להקשיב: לעבור דרך מימדים שונים במציאות שלו ולהקשיב להם, להיות מודע אליהם.

אופן הביצוע: כחלק מהבנה עמוקה של הטקסטים ניתן לעשות תרגיל/ סדנה על

הקשבה:

אחרי למידה משותפת של הטקסטים. ננסה לחוש את זה באמצעות התרגיל הבא: **השקטה.** התמקדות בגוף, להקשיב לו. לעבור לרגשות שלי (להקשיב להם) משם לעבור לרוח (סוגיות/רעיונות שאני מונח בהם) ומשם לעבור לנשמה (לחלומות שלי) - לחזור לאט לאט לכאן ועכשיו.

כתיבה אישית של התהליך הזה, ולאחריה שיתוף בזוגות.

רפלקציה קצרה: איך זה היה, מה זה נתן לי?

חבורה:

3. **הכניסה לאדרא רבא, זוהר נשא קכז ע"ב – קכח ע"א, (תרגום)**

4. **שטרי התקשרות של מקובלי ירושלים ושער הכוונות של המהר"ו.**

הרעיון המרכזי: על מנת ללמוד תורה ולהיכנס להיכל - יש צורך באהבה! לימוד לא יתקיים ללא אהבה וללא חבורה. החבורה והאהבה היא תנאי ללימוד תורה. החיבור בין אנשים הוא קריטי על מנת ללמוד. יש כאן דגש לא רק על החבורה, אלא על החבורה (כמה אנשים) שהם לומדים לדאוג זה לזה, ולקחת אחריות אחד על השני. מתוך מקום כזה תצמח תורה גדולה - כך לפי רבי שמעון.

למה?

1. אהבה מאפשרת לי לראות את האחר במקום שלו. אהבה מתקיימת רק כאשר יש אחר ורק כאשר אני מבחין שהוא אחר ממני.
2. אהבה מאפשרת לי להקשיב גם למה שקשה לי לשמוע וכך היא פותחת את מעיינות החכמה.

מתוך עולם הזהר אנחנו דולים את העקרונות הבאים:

- הקשבה לרובדי המציאות השונים של האדם ושל המציאות.
- העלאה על נס את חשיבותה של האהבה.
- מקומה של החבורה בלימוד.

הדגמה למרחבי אתגר חינוכיים במפגש עם שפות בית המדרש

מרחבי פעולה חינוכיים	מושגים מעולם הצמצום/כלים	מושגים מעולם ההנהגה והפסיקה הספרדי	מושגים מעולמו של הזהור
שיעור/ למידה שוטפת	שיעור דיאלוגי ולא דיאלקטי. בשיעור דיאלקטי אנחנו מעמידים ערכים בצורה מתנגדת. שיעור דיאלוגי לא מטשטש הבדלים אבל מראה איך הם מסוגלים לדבר ביניהם ולהצמיח אחד את השני. סקרנות - עידוד התלמידים לסקרנות, להיות יותר פתוח לרעיונות חדשים של התלמידים. גמישות בהוראה- להיות פתוח לשנות את מהלך השיעור לאור הצורך שעולה בשיעור.		למידה בכיתה עם עקרון החבורה - מה זה אומר? איך ניתן לבצע?

שיעור חינוך/ חברה התמקדות במידת הצמצום האישית אל מול החבר. איך אני נותן מקום בעולם לחבר שלי? למי שרחוק ממני ? למי שמאתגר אותי..		במה עוסקים שיעורי חינוך שלנו? האם נכון להשקיע מאמצים בבניית קבוצה, לקרב בין אנשים במסגרת שיעורי חינוך? אם כן איך נכון לעשות את זה? (שטרי התקשורת?)
שיחה אישית דיאלוג - הקשבה. לראות את המקום ממנו בא התלמיד, לתת לו חיזוק ואמון.		
אסיפת הורים/ שיחה עם הורים פינוי מקום להורים, לנסות להבין את המקום ממנו הם באים. ולהתחיל דווקא משם...		
ניהול משבר בכיתה התרוקנות צורך הקשבה - המורה/ מחנך צריך לדעת לפנות מקום על מנת להקשיב גם לדברים הקשים של התלמידים ולא לענות מייד. להשהות את התגובה. הימנעות משיפוטיות		

האם ניתן להעריך קבוצה ולא יחידים? האם ניתן לחשוב על סוגי מטלות שכל אחד צריך להביא את האיכות שלו ולתת ציון כולל?			מבחן/אירועי הערכה
		מקום שיש בו יותר מקום לשחרור. להיות מודע לכך ולבחור על מה מעירים ועל מה לא... (נניח על בטיחות בוודאי, אבל אין הכרח להקשיב בהדרכות?)	טיול/ סיור לימודי
צורת הישיבה בכיתה - האם יש השפעה עליה וכיצד?	ניקיון הכיתה. מראה הכיתה.		צורת הישיבה בכיתה

סיפורים מהשדה החינוכי לצורך למידת עמיתים

סיפור של אחד המשתלמים במליאה ואחריו עבודה בקבוצות: (מתאים למפגשים 4 או 5 אחרי שנלמדו כבר

שלוש השפות וניתן יהיה להשוות ביניהן)

שלב א': הקבוצה כולה תשמע סיפור מאחד המשתלמים. הסיפור צריך להיות מפורט. ניתן בשלב הזה לשאול שאלות הבהרה והבנה, לא שאלות שיפוטיות/ביקורת.

בשלב הבא – מתחלקים לקבוצות, כל קבוצה תתבונן בסיפור שהובא במליאה באמצעות "שפה בית מדרשית" אחת (שם תתבצע הצפה של העקרונות וההמשגות: באמצעות כרטיסיות או דפים שירעננו את הזיכרון). המטרה תהיה לנסות להבין מה קורה כאשר שפת בית המדרש וההמשגות שחילצנו משפיעות על הפעולות באותו מרחב חינוכי. בשלב זה כל קבוצה תחלץ פעולות הנגזרות מתוך אותן המשגות ותדון על היתרונות והחסרונות.

בשלב השלישי: יהיה שיתוף במליאה של כל קבוצה. השאלה המרכזית שתעמוד אחרי ההצגה: האם ניתן לומר שיש שפה נכונה יותר? באילו מקרים נכון יותר להשתמש בשפה אחת על פני חברתה? במה זה תלוי וכו'.

כתיבה ושיתוף בזוגות:

שלב א': כתיבה של סיפור מפורט – העוסק

באתגר החינוכי בו עוסק המפגש. על ידי

המשתלמים כולם. (10 דקות)

שלב ב': חלוקה לזוגות – כל אחד משתף

בסיפור שלו. יש אפשרות לשאול שאלות

הבהרה. (20 דק')

שלב ג': היוועצות בחברותא - כיצד השפה

הבית מדרשית שלמדנו היום עשויה לסייע

להתמודדות בסיפור שלנו. מגמה – למצוא

פעולה מתבקשת הנגזרת מהעקרונות שעלו

מהלימוד. (15 דק')

שלב ד': שיתוף במליאה ודיון שלהם. יש

לשתף בקצרה את הסיפור ואת הכלי

שהצליחה החברותא לבנות. לאחר מכן לפתוח

לדיון: להציע הצעות אחרות, לדייק.

למידת עמיתים בקבוצות.

שלב א': יש לבחור לקראת כל מפגש מספר

משתלמים שיביאו סיפור (מהשדה) שיעסוק

במרחב הפעולה החינוכי בו עוסק המפגש.

במפגש, מתחלקים לקבוצות, בכל קבוצה ישנו

נציג שהכין סיפור והוא משתף בו. הקבוצה תנסה

ליישם/לתרגם את העקרונות שנלמדו (ביחס

לבית מדרש שנבחר) לפעולות נוכח הסיפור

מהשדה.

בשלב השני: שיתוף המליאה במה שהתרחש בכל

קבוצה ובמסקנות האופרטיביות. במהלך השיח

במליאה נדון במסקנות השונות תוך מתן דגש על

: יתרונות וחסרונות, שאלת שאלות על התוצרים

ודיוק שלהם.

הצעות לסדנאות אפשריות – מסכמות/ רפלקטיביות

רואה חושב שואל

- מה למדתי היום ?
- מה אני חושב על זה ?
- איזו שאלה אני שואל את עצמי בעקבות הלימוד שלמדתי היום ?

סדנת כתיבה – תעביר את זה הלאה (מצומצם)

שלב ראשון:

משימת כתיבה- לענות על שתי השאלות הבאות בצורה כמה שיותר מפורטת :

- א. איזה כלי שלמדתי היום מאתגר אותי / קשה לי / דורש ממני מאמץ ? ועל מה הקושי / מאמץ יושב אצלי.
- ב. איזה כלי מתאים לי/ "בא בקלות" / מרגיש לי נכון ופשוט ? ומדוע ? – מה בתוכי מאפשר לנקודה הזו להיות פשוטה יותר ?

שלב שני:

מעבירים באופן אקראי את המחברת למשתתף אחר בבית המדרש. הוא קורא את מה שכתוב במחברת שקיבל וכותב לו התייחסות:

- משהו שאני מאוד מזדהה איתו ומשהו שאני רחוק ממנו.
 - מה למדתי ממה שכתבת ?
 - משהו שאני רוצה לומר לך בעקבות מה שכתבת ?
 - מאוד נגע בי ש...
 - מאוד מסקרן אותי ש...
- מחזירים את המחברות לבעליהם. כל אחד קורא את התגובה שנכתבה לו.
- אם יש זמן ניתן לשתף במה כתבו לי ומה זה תרם לי ?

מחשבה ראשונה / מחשבה חדשה

- עם איזו מחשבה נכנסתי למפגש היום ?
- מה התחדש לך במפגש היום ?

מקום בעולם: סדנה – צמצום ובריאה - מניטו

סוד מדרש התולדות, ג' עמוד 44 (מניטו):

מושג הבריאה כתהליך של צמצום חושף משמעות מוסרית בסיסית: החזק נותן מרצונו החופשי מקום לאחר להתקיים אף שכוחו יכול לבטל את האחר. המשמעות של להיות מוסרי, דהיינו, לתת מקום לזולת, מתחילה כאן. "גיבור הכובש את יצרו" – כדי לתת קיום לזולת. אקט הבריאה הוא האקט המוסרי הבסיסי. בהוויה הקדומה המוחלטת יש כוח של התפשטות מתמדת, וכוח הצמצום פועל נגד כוח ההתפשטות. כביכול כובש הבורא את יצר ההתפשטות שלו על מנת לתת מקום לעולם, ולפיכך הבריאה היא האקט המוסרי המוחלט. מן היסוד המוסרי הבסיסי של נתינת מקום לאחר להתקיים נובע היחס של האדם כלפי העולם וכלפי האדם החי לצדו. מאחר שכל אדם החי בעולם הוא יצור "ברוא בצלם אלוהים" וצאצא של אדם הראשון, הגדרה זו של העולם והאדם מחייבת אותי לתת מקום לזולת כ"אקט מוסרי מחייב".

רצון הבורא לברוא את העולם הוא רצון מוסרי. אקט הבריאה אינו נתפס כמעשה אונטולוגי, מטפיזי בלבד, אלא כמעשה מוסרי במלוא מובן המילה. **לברוא פירוש לתת מקום לאחר**. לפני מעשה הבריאה הוא יתברך לבדו, והוא המחליט מסיבותיו הוא להמציא את האחר שלו. זהו אקט של חסד מוחלט. זוהי הגדרתו של האקט המוסרי בכל התנ"ך כולו. לא מדובר במושג מופשט, מטפיזי, בלתי פרסונלי, אלא באקט של רצון מוסרי.

סוד מדרש התולדות ג, עמוד 154

"וואהבת לרעך כמוך זהו כלל גדול בתורה". זה מתחיל עם קין והבל. אפשר לדבר בלי סוף על מוסריות, על ערכים, אולם בסופו של דבר דרישתו של הבורא ממני פשוטה ביותר: **איך אני נותן לזולת לחיות בעולמי, ואיך הוא נותן לי לחיות בעולמו**. בלי הדדיות אין פתרון לבעיה המוסרית, למשוואת האחוה.

חלק א': סיפור פינוי מקום

- נסו לחשוב על רגע, סיטואציה, מצב, מקום – שבו הרגשתם שמישהו אחר נתן **לכם** מקום. שתפו אחד את השני ברגע הזה.
- נסו להגדיר/ לזקק – ביחד, מתוך הסיפור שלכם – את החוויה של פינוי מקום עבורכם - **במילים אחרות**, תנו לרגע/לחוויה כותרת.
- שיתוף במליאה (בחרו סיפור או שניים מכל קבוצה).

חלק ב': אישי ובכתיבה!

- כיצד בפועל תוכל לפנות מקום בכיתה/ בביה"ס? באיזו פרקטיקה תשתמש?
- האם אתה חושב שתצליח במשימה הזאת?
- מה יהיו הקשיים בפינוי המקום (ע"פ הכלי שבחרת...)? וכיצד ניתן להתגבר עליהם?

חלק ג' - שיתוף במליאה ודיוק

נספח - סילבוס ומקורות

תורת הצמצום החסידי

רבי דב בער ממזריטש, מגיד דבריו ליעקב קעו

והדרת פני זקן [יט, לב]. ודרשו רז"ל (קדושין לב ב) זה קנה חכמה. הנה כתיב (איוב לו, ב) 'כתר לי זעיר ואחווך', והוא לשון המתנה, דהיינו כשאדם רוצה לומר לחבירו דבר, אומר לו המתין ואומר לך דבר, לפי שמחשבתו של אדם היא מחשבת תמיד בלי הפסק בהתפשטות, וכשהוא רוצה שיפנה חברו מחשבתו, כדי שישמענו מה שאומר לו ויבין הדבר ההוא, רוצה שיצמצם חברו מחשבתו והתפשטותה עד שיאמר לו דבריו. הנה כשנעיין היכן היא המחשבה בעת ההיא קודם שאמר לו דבריו, נדע בוודאי שהיא באותו רגע למעלה ממקומה, כי היא אינה מחשבת כלום בעת ההיא, והיא מצומצמת מאוד למעלה במקום הנקרא אפס, עד שיאמר לו דבריו, ואז מתפשטת באותיות שאמר לו, וכן באדם כשרוצה לפנות מחשבתו שהיא בהתפשטות דבר מה, ורוצה לפנותה מדבר זה מכל וכל, עד מקום הנקרא אפס, ואחר כך נופלת במחשבתו דבר אחר, נמצא לפי זה שלא יוכל להיות השתנות כי אם יהיה ביני לביני באפס הנזכר, אך כפי ערך ההשתנות כך יהיה האפס הנזכר, כי יש דבר שהוא השתנות מדבר ראשון בדבר מה, אך בכללות הוא אחד באמת, וכפי ערך זה יהיה האפס שלא תהיה הסתלקות מכל וכל לגמרי, כי באמת הדבר הראשון עם הדבר הזה בכללם הם אחד, ואין צריך לסלק עצמו מן הכלל לגמרי ויש השתנות גמורה והיא כמו דבר אחר, כמו כן יהיה האפס אפס גמור.

וזהו מה שאמר 'כתר לי זעיר', ומכלל נשמע שיש כתר אחר גדול ממנו, ובו כלול הכל בתחילה, וממנו בא לחכמה ובינה כנודע.

המשגה מקצועית: בית מדרש בשיטת הצמצום – מילון מושגים
יישום מושגי הצמצום בתוך המפגש הבית-מדרשי בין אדם לאדם או לחבורה, בין רב לתלמידו, בין אדם להבנות שונות בתוכו, ובין האדם לטקסט ולקב"ה שמתגלה בו.

מימד בין-אישי

- צמצום בין שני הלומדים או בתוך קבוצה לומדת, מתוך מפגש משותף בטקסט
- **אינדיבידואליזם הדדי** – גילוי אישי של כל לומד מכוח הלימוד המשותף. עמדתו והבנתו האישית של כל אחד מן הלומדים מתרחבת, משתכללת ומתחדדת מכוח השיח ההדדי.
 - **דיאלוגיה ולא דיאלקטיקה** – עמדת המוצא של כל לומד היא ראשונית ולא מקובעת ומשתנה מכוח הדינמיקה בין שני צדדים או יותר. המטרה אינה להכריע, לשכנע בהבנה שאיתה באתי (דיאלקטיקה) אלא לעמוד על הבנתי מתוך דיאלוג עם הבנות אחרות באופן שמחדד את ההבנה המשותפת.
 - **ערבים זה בזה** – תפיסה בית-מדרשית קולקטיבית. הלימוד אינו מכוון לצמיחה תועלתנית של אינדיבידואלים מכוח התרומה של הלימוד המשותף, אלא להתגבשות של תורה משותפת לבית-המדרש, קהילה בית מדרשית המתהווה מכוח הדינמיקה של עיסוק הדדי בטקסט.
 - **ראי כפול** – השתקפות הדדית של עמדות הלומדים המקדמת את ההבנה המשותפת. ההבנה של הלומד שמולי משתקפת בהבנה שלי, ומעוררת אותה כהבנה מתחדשת המהדהדת חזרה אל הלומד השני. כך נוצרת הזנה הדדית של הבנה הצומחת עוד ועוד.
 - **אבחון מכליל** – כל לומד מכוון לזיהוי היסודות המוכרים לו בטענה שמנגד והיכללות בהם, ומתמקד פחות בזר לו ובבלתי משכנע. היאחזות ביסוד המשותף מביא לטיעון מכליל משותף ולצמיחה של הבנה הדדית.

מימד בין-דורי

צמצום של הרב המלמד כלפי תלמידיו

- הרב המגיד – בניגוד לרב האדיפלי/אפלטוני המבקש לכפות את רעיונותיו ואת מהלך הסוגייה הנלמדת על תלמידיו, ניתן להעמיד דגם של רב מגידי המצמצם את עצמו כדי לאפשר צמיחה אישית והבנה עצמאית בקרב התלמידים.
- צמצום עקדתי – התלמיד לא נדחף 'לגבור' על רבו מתוך בנייה של תלמודו האישי (בסוגיה קונקרטית וכתלמיד צומח בתוך בית-המדרש), דווקא מתוך שהוא נותן אמון בצמצום של רבו כלפיו. תורת הרב אינה כובשת אלא מיילדת.
- חוצפה – הקושיה אינה איום דיאלקטי על הרב אלא מפתח לעליית קומה משותפת. נקודת המבט של התלמיד, התהיות שהוא מעלה וחוסר הנוחות שלו הם הזדמנות לחשיפת שטחי הבנה מתים בעולמו של הרב. מתלמידי יותר מכולם.
- הינדיק – ירידה לאופק הבנתו המצומצמת או ה'מוזרה' של התלמיד, מתוך הזדהות גוברת והענקת 'תפקיד' להבנה החדשה שלו במסגרת קידום הסוגייה. הירידה של הרב לאופק הבנתו של התלמיד אינה רק אקט של ויתור או הנגשה, אלא פתח להיכנס לנקודת מבטו ולהרוויח מכוחה הבנה עשירה ומדויקת יותר של הנלמד. תורת הרב לא נותרת מנותקת ממעל לעולמו של התלמיד אלא נצבעת מחדש במושגי התלמיד מכוח ירידת ההינדיק ובכך מורווחת גם הבנתו של הרב.

מימד תוך-אישי

צמצום של הלומד בין יסודות שונים של הבנה בתוכו ובטקסט

- שילחון – המפגש בטקסט כהתרחשות ביבליותרפית, כהזדמנות להבנה עצמית מחודשת מכוח מה שהטקסט מהדהד. נקודות ה'צרימה' במפגש שבין האדם לטקסט הנלמד יוצרות הזדמנות לשילחון ראיית העולם הפנימית של הלומד בכוח מאמץ ההזדהות עם הטקסט. הלומד משתנה מתוך המפגש עם הטקסט.

- סובייקטיביזציה – תפקידו של המפגש בטקסט הוא לעורר יסודות רדומים מן השוליים אל מרכז התודעה.
- מדבריות, ירידה צורך עליה – רגע הערעור של ההבנה כמפתח להתקדמות. הבלבול נעשה מדיעבד ללכתחילה למנוף בצמיחת הסוגייה. ה'מצוקה' של שמיטת ההבנה היא הזדמנות להבנה מחודשת. הקושיות והקשיים לא מודחקים אלא מועצמים ככוח של יצירתיות ומקוריות מחודשת בסוגיה.
- גמגום – הלימוד כהתרחשות מגמגמת. מנגינת לימוד שאין בה קביעות ודאיות אלא תהיות, תנועות שונות והתחבטות, המצמיחים הבנה אישית עשירה ומלאה יותר מן ההבנות הנוקבות החד-ממדיות.

מימד על-אישי

צמצום בין הפשט הרציונלי לעולמות הפנימיים של האדם, וצמצום כלפי האל נותן התורה

- פרד"ס – תנועה מזינה בין 'פשט' החיים של הלומד לבין האינסופיות הטמונה בטקסט. הפשט האישי לא מתבטל בפני הטקסט אך גם לא מרדד אותו למושגיו. הלומד יוצא מתוך פשט ההבנה שלו ומעמיק את מושגיו עוד ועוד במעיין האינסופי שבטקסט. באופן כזה האינסוף מתגלה בלומד פנימה, ונוצר גשר בין הפשט לסוד. תנועת הלימוד היא מיסודות הפשט, דרך הדרש הנרטיבי ועד הסוד האישי המיסטי. הלימוד מתחיל בנקודת ההבנה האובייקטיבית (או 'אקדמית'), ודרך הנרטיב הפרשני של הלומד מתעמק אל נקודת הסוד השורשי שלו, ומתגלה כחווייה רוחנית.

- קראות, פשט יתר – תקיעות בהבנה ראשונית הכפויה לפשט הטקסט ושאינה פתוחה לממדים חדשים של הבנה או למימדי העומק והסוד שבאדם עצמו.
- סוד יתר – כבילות לעולם המושגים הפנימיים, עולם הסוד, על חשבון הנאמנות לפשט הטקסט.

סיכום ותובנות – 'שיטת הצמצום'

הצענו בקצרה כיצד ארבעת המימדים יכולים להתרחש במסגרת בית מדרשית וחינוכית – צמצום של רב לעומת תלמידיו ('רב מגידי'), תנועת צמצום בחברותא, צמצום בין האדם לתורה הנלמדת.

בדיון שהתפתח לבסוף עלה ערעור ביחס לשימוש ב'מודלים' ו'המשגות'. הורגש קושי לקחת מרוטנברג את ההמשגות שלו ולהתחייב אליהן. בסופו של דבר ככה למדנו בישיבה, בלי המשגות. צריך להיזהר מהדיקות שמעקרת את האינטואיציה הפשוטה. תנועה של שיבה מרוטנברג למגיד. ללכת עם מושגי האין של המגיד. וההמשגה חשובה אבל בסוף הדגש הוא על הערכים, על עמדת הנפש, והיא גם זו שבסוף תחנך. המדיום הוא המסר.

עלה גם דיון חינוכי על עמדה של רב מגידי – האם זה ביטול סמכות? תורה אינה רק ידע, לרב יש ניסיון ותמונת עולם, ויש מסר חינוכי של מוחלטות שחשוב שייקלט. הרב אינו מנחה קבוצות. מצד שני אולי אין חשש, כי ברור שגם הרב וגם התלמיד מצטמצמים בפני משהו גדול יותר, הקב"ה. אפשר להעביר את הצמצום בתוך כלי הסמכות ובלי לסתור אותו.

נקודה נוספות מן הדיון – ההכרה בהתעקשות על מחלוקת מבלי לטשטש – דווקא עוזרת להבין זה את זה ולהתכלל. אני מחפש את המחלוקת כי אני מוצא בה שני צדדים שיש בי.

בכל אופן הוסכם שרעיון הצמצום חשוב לבית המדרש. זו הבנה משותפת של כולם שכדאי להם לעבור דרך הצמצום, ה'אפס' של המגיד לא חונק וסוגר אלא מגלה עולמות חדשים. וזה מכניס את הקב"ה לתוך בית המדרש.

להרחבה: החברותא והראי הכפול

צמצום בין-אישי

לימוד בחברותא מכיל **בהכרח** שתי נקודות מבט שונות. גם כאשר יש הסכמות, יהיו הבדלים קלים בהבנה, כשם שפרצופיהם שונים.

המחלוקת נתפסת לרוב כאתגר שהלומדים, בדרכים שונות, בורחים ממנו. חוסר ההסכמה נדמית כבעיה שצריך לפתור אותה או לא להכיר בה. דרך בריחה אחת מן המחלוקת היא השכנוע העצמי בכך שיש הבנה משותפת, תוך מסמוס של הניואנסים השונים. בפועל במקרים כאלה ההבנה מתיישרת על פי קו הבנתו של הקול הדומיננטי יותר מבין שני הלומדים, כאשר הצד השני נכנס למצב קשיבות פאסיבי. הוא לא באמת מעלה את קול ההבנה שלו, ולא תמיד מודע לכך. דרך אחרת להגיב למחלוקת היא התנצחות המסתכנת בהתבצרות ובסופו של דבר בחוסר כנות וחוסר צמיחה.

ההצעה היא להתייחס לפער המובנה בין שני לומדים כהזדמנות ועוד יותר כנקודת המנוף של הלימוד, שאליה מכוונים מלכתחילה. הלומדים מעמידים על השולחן את הפערים בין ההבנה האישית של כל צד ומחדדים את ההבחנות ואת נקודות אי ההסכמה ביניהם. מרגע זה כל אחד מהם מנסה בתורו להצטמצם לתוך אופן ההבנה של חברו ולנסות להבין ולהזדהות אתו: מדוע הוא חושב כך, אם הייתי צריך לייצג אותו מה הייתי אומר, מה נכון ומדויק בנקודת ההבנה שלו. זוהי פעולה של 'העלאת ניצוצות' מסברת החבר, שמתגלה במהרה כהעלאת ניצוצות של הלומד עצמו. מכוח ניסיון ההבנה של הצד השני מתעוררת בו הבנה חדשה, והלימוד האישי שלו מתחדש. הוא כבר לא נמצא בנקודת המוצא איתה הוא התחיל. נקודת ההבנה של הלומד אצל חברו נעשית לנקודת הבנה משותפת. מתברר במהרה שהמחלוקת נבנית על משיכות שונות של איזונים בתוך מרחב הבנה משותף.

באופן כזה מיישמים את עיקרון ההתכללות. כדי ליצור התכללות צריך להכיר קודם כל בהבדלים, שבעצם קיימים אך מודחקים או מעוררים חוסר נוחות. כשהבדלים נמצאים על השולחן המטרה היא לנסות ולזהות את היסודות המוכרים לכל אחד

בטיעונו של חברו וכך להתקדם אל צמיחה של הבנה הדדית. (ישרי בפירודא סיים בחיבורא').

מתודת הראי יכולה להיות עוד יותר מפותחת – לא רק בתור ראי חד-צדדי אלא בתור תנועת ראי חוזרת, ראי כפול. בניסיון להבין את עמדתו של הלומד השני אני משקף את דבריו כפי שהבנתי אותם ומתוך נקודת החיבור וההזדהות שלי אליהם. לאחר מכן הלומד השני משקף את הדברים שאמרתי שוב מנקודת מבטו שלו, תוך מציאת נקודת ההזדהות שלו עם דבריי. אפשר לנהל תנועת פינג-פונג כזו כמה פעמים ולהבחין בהבנה המשותפת המתבררת. השיקוף החוזר צפוי לא לחזור על עצמו אלא לחשוף פנים חדשות ברעיונות הנשנים.

ההתכללות יכולה להתרחש הן ביחס לפער תפיסתי – סברות שונות ביחס לתוכן הנלמד, והן ביחס לפער פרשני – הבנות שונות של התוכן. כשמדובר בפער תפיסתי אני שואל – למה הוא חושב ככה? כשמדובר בפער פרשני אני שואל – למה הוא מבין ככה? בפרשנות יש, ברוב המקרים (מלבד טעות יסודית בקריאה או תרגום) ניצוץ אמת, גם כאשר היא נראית במבט ראשון מוטעית בעליל. תורף המתודה- הפיכת המחלוקת מבעיה למנוף.

הרב המגיד

צמצום ביןדורי

באופן טבעי הרב המלמד 'ננעל' בשלב מסוים על ההבנה שלו בסוגיה, בפרט כאשר הוא מצופה להעביר את הרעיון שלו לתלמידים בתור 'מהלך' בנוי, בטוח וודאי. במידה ותלמיד יערער על דבריו של הרב עלול הרב להתייחס אל הערעור הזה מנקודת מוצא דיאלקטית ואדיפלית ולראות בה איום על הבנתו שלו. האלטרנטיבה היא לגשת אל הערעור של התלמיד מנקודת מוצא דיאלוגית ולהגיב בתור 'רב מגיד', לצמצם את הבנתו אל מול ההבנה של התלמיד. זוהי הזדמנות לראות בתלמיד 'יצחק' הממשיך ומפתח את הרעיונות של הרב כ'אברהם'. יש לציין שזוהי עמדה קשה במיוחד במסגרת

קבוצתית שבה הצמצום מתרחש בנוכחות של תלמידים נוספים. בצמצום כלפי עמדת התלמיד יש גם ויתור על עמדת היודע-כלי הבלעדית.

לא תמיד יש מענה שלם לשאלה שנשאלת. שאלה מערערת עלולה לאיים במיטוט המהלך של הרב ובמבוכה (פומבית, במקרה של שיעור קבוצתי). זהו רגע של צמצום בדיעבד שניתן ורצוי להפוך אותו לצמצום לכתחילה ולראות בו הזדמנות לצמיחה של הבנה חדשה משותפת בסוגיה.

ההצעה היא קודם כל ללמוד להפעיל את השאלה כמנוע להתפתחות הסוגייה. השאלה, מרגע הפתיחה של הסוגייה, מעוררת את כיוון החשיבה שלה באופן שנענה למרחב התודעה והעניין של התלמיד השואל (והרב השותף לו השואל גם הוא). השאלה היא גם הזדמנות במהלך הסוגיה לעורר ולערער ('חוצפה') על המהלך הנבנה כדי לדחוף אותו להיות אמין, מדויק וכנה יותר. הסוגיה הנבנית באופן כזה היא גמישה ולא צפויה. הרב מנחיל לתלמידיו את נקודת המוצא של סוגיה הנבנית יחד, באופן לא אריסטוקרטי, אלא כהתבררות משותפת של הרב עם תלמידיו יחד. תפקיד הרב הוא מיסגור הסוגיה- לנתב, לסדר, להעלות מקורות, לכוון את נתיב ההליכה, לאסוף את הסוגיה בסופה ולעמוד על משמעותה והקשריה לנוכח מכלול המסכת הנלמדת. יתרונה של דרך כזו הוא האמון ההדדי בין הרב לתלמידיו וחויית יצירה משותפת. התלמידים חווים צמיחה משותפת של הבנה ולא הכוונה דידקטית למסר מוכן. אתגרי הדרך הזו הם המוכנות לצמצם באופן עקבי את ההבנה הוודאית ועוד יותר את הגאווה האדיפלית כמלמד לתלמידיו, הגמישות להשתנות ולשנות תוך כדי תנועה, ובעיקר המוכנות לא לסיים עם תשובות מן המוכן לתלמידים. לעיתים יש ציפייה מצד תלמידים למהלך אריסטוקרטי ('אבל מה המסר, הרב'), ונכון יהיה 'לחלק את העוגה' גם עם שיעורים מן הסוג הזה.

השילחון הביבליותרפי

צמצום תוך-אישי

כאשר אדם לומד, בפרט כאשר מדובר בטקסט קנוני ומחייב כמו בלימוד תורה, ישנה נטייה טבעית להתחמק מהתנגשויות בטקסט. התנגשויות כאלו יכולות להתרחש במרחב הפרשני או במרחב הסברתי-ערכי. במרחב הפרשני, כאשר בלימוד הגמרא, למשל, ישנה קביעה לא מובנת לחלוטין, סתירה פנימית או בעיה לוגית הלומד עלול לטשטש את הבנת הגמרא ולהציע לעצמו הבנה הרמונית כללית ה'מיישרת' את הקמטים ומתכחשת להם. כאשר פרשן קלאסי מסוים, רש"י למשל, מפרש את הפסוק או הגמרא באופן שאינו משכנע את הלומד לחלוטין, הנטייה הסמויה של הלומד היא לא פעם ליישר את הבנת הטקסט על פי הסברו של רש"י כדי להימנע מהתמודדות עם תחושת קונפליקט בין הבנתו שלו להבנתו של רש"י.

הנטייה הזו מבוססת בשורשיה על הנחת יסוד דיאלקטית וקונפליקטואלית בדבר הבנה אחת חד־ממדית וחד־משמעית בטקסט – ישנו מאבק בכורה בין פרשנויות שונות של הטקסט ומשמעות הדבר היא שבהכרעה כנגד הפשט של הטקסט או כנגד הפרשנות הקלאסית שלו יש ערעור על סמכותם. אבל המשמעות של תפיסה כזו היא מיניה וביה גם הפוכה – בהכרעה לקרוא את הטקסט בהתעלם מן הקשיים שבו, ובהכרעה לפרש אותו בהתאם לפרשנות הקלאסית וכנגד ההבנה האישית יש ביטול של הקול האישי האוטנטי של הלומד עצמו. זוהי תפיסת לימוד 'קראית' המתכחשת לתפקידה של הפרשנות הגמישה בקריאת הטקסט. באופן כזה נעשה הלימוד לכר תת־קרקעי לא מודע של מאבק דיאלקטי בין האדם לטקסט ולפרשניו.

במובן הסברתי יכול להיווצר לעיתים פער ערכי, אתי או קונספטואלי בין הלומד לטקסט, ובמקרים כאלה העמידה אל מול קביעות טקסטואליות שמעוררות קושיה עלול להביא את הקורא להדחקת העמדה העצמית או במקרים אחרים לערעור על מעמדו הסמכותי של הטקסט. גם במקרה כזה מדובר בהנחת יסוד דיאלקטית המניחה סולם ערכים חד ערכי נטול מורכבויות. הנאמנות של הלומד להגיון הערכי

הבסיסי שלו נתפס בעיניו כערעור מבהיל על העקרונות הערכיים שבטקסט, ומשום כך הוא מדחיק את הגיונו ומתיישר על פי הערכים המתגלים מן הטקסט.

תפיסת השילחון הביבליותרפי מעמידה נקודת מוצא אחרת ללימוד. המרחב שבין האדם לטקסט איננו מרחב דיאלקטי אלא מרחב דיאלוגי, שבו נקודת הקונפליקט איננה איום אלא מנוע הצמיחה של הלימוד. נקודות ה'צרימה' שבמפגש עם הטקסט הן המקום שבו יכולה להתחיל עבודת ה'עיון' הלמדנית. הדינמיקה שבין עמדתו של האדם לעמדתו השונה של הטקסט או של הפרשן לטקסט היא דינמיקה של צמצום שבה כל אחד מן הצדדים מקבל את מקומו. עמדה כזו מעלה סוג חדש של שאלות ביחס לטקסט: לא שאלות בריחה מן הקונפליקט כגון 'כיצד ייתכן לפרש כך', או 'מה בעייתי בעמדה שלי', אלא שאלות סקרנות המעוררות לצמיחה כגון 'איזו הנחת יסוד טמונה בתפיסה השונה הזו', 'מה הביא את רש"י לפרש באופן כזה'. באופן כזה מתגלות פנים נוספות בהבנה הראשונית של הלומד, נקודות חדשות שלא חשב עליהן, שאינן סותרות את ההבנה הראשונית שלו. הלומד לא מוותר על נקודת המוצא שלו אך מעמיד אותה בתוך מרחב מפותח יותר של הבנה, ומצד שני הוא מגלה בתוכו נקודות הבנה חדשות.

הפער הפרשני והערכי נעשה באופן כזה מפער דיעבדי לפער לכתחילאי, שהלימוד מלכתחילה חותר אליו. לימוד שאינו חשוף לפערים המובנים הטמונים בו הוא לימוד שאין בו התקדמות. צמיחה למדנית מתרחשת מתוך התמקדות מכוונת בפער הראשוני שבין האדם לטקסט וניהול מצמיח של הפער הזה. נקודות של חוסר הבנה ובלבול בלימוד אינן מרחבי לחץ ומצוקה אלא אזורי מדבריות וגמגום המבשרים את עליית הקומה שבעקבותיהם, ירידה צורך עלייה. אם הופיע פער חדש בלימוד הרי שהוא הזדמנות להעלות לשלב הבנה נוסף שטרם התגלה עד כה. זוהי תנועת 'שילחון' עקבית של הלומד, המיוסדת על קריאה ביבליותרפית מעוררת. בצמצום ההבנה האישית שלו מבצע הלומד 'סובייקטיביזציה' להבנות חדשות ומעלה אותן למרכז

הלמדנות ומתרחקת מן האחיזה בפשט הטקסט – 'סוד יתר'. ניסיון לאחוז בשני הצדדים יחד יכול להתגלות גם כהתרוצצות דיאלקטית בלתי הרמונית בתוך מרחב הלימוד, ולעיתים נראה שזה מה שמציע הבעל שם טוב. למעשה, ההצעה העקרונית של הבעל שם טוב היא להתבונן בקונפליקט בין דבקות ללמדנות כקונפליקט דיאלוגי ולא דיאלקטי, שפתרוננו יתרחש דרך מסע צמצום במורד הפרד"ס.

המפגש הראשוני בטקסט מתחיל מנקודת העוגן של **הפשט**. כדי להימנע מ'ניצולו' של הטקסט או מאיבוד הרלוונטיות שלו, מסע הסוד מוכרח להיות אחוז בהבנה אינטלקטואלית 'אקדמית' של הטקסט. הפשט אף פעם אינו חד ממדי. יש בטקסט מרחב אפשרויות של הבנה אבל גם גבולות ברורים שמעבר להם הקריאה כבר איננה 'פשט'. יש בו עצמו פערים ורמזים אינטרטקסטואלים (כפי שתיאר בויארין) המזמינים את הדרש. דרישת הטקסט היא מעשה פרשנות אישי בתוך המרחב שהותיר הפשט. הוא צביעת הפשט בצבע האישי של הדרשן. מהרגע הזה נעשה הלימוד לא רק למסע חשיפה של הטקסט אלא בו זמנית גם לאקט של התגלות אישית, מתורת ה' לתורתו. ככל שהלימוד מעמיק ומכוון יותר ויותר ממחוזות ההבנה והשכל למחוזות הרגש והרצון (בחינת 'הפיכת התורות לתפילות') הוא נעשה ממעשה דרשנות למעשה התעוררות ודבקות. **הסוד** האישי של האדם צף ממעמקי הנפש, ומתגלה לא פחות גם כסודו של הטקסט ושל נותן הטקסט. במושגי הצמצום התהליך שהתרחש הוא הדהוד דיאלוגי בין המרחב שהותיר הטקסט לבין כניסתו הזהירה של האדם לתוך המרחב הזה. האדם וסודו הפנימי מצטמצמים בפני אמות המידה הברורות של הפשט, ומאידך הפשט אינו כופה את עצמו על הסוד אלא מותיר מרחב מאפשר לגילוי של הסוד.

שפת הזוהר: הקשבה וחבורה

הצעה למפגש תיאורטי - שפת הזוהר הקדוש

יחידה ראשונה:

'החכמה הצריכה לו לאדם' – הקשבה לדופק השעה.

המקורות:

הקשבה לדופק השעה – לימוד משותף של המקורות הבאים:

1. זוהר שיר השירים, ז"ח יח ע"א—ע"ב
2. תיקוני זוהר, תיקון כה :
3. אגרת ר' שלמה אלקבץ על תיקון ליל שבועות
4. זוהר ויקרא, ח"ג טו ע"א – טז ע"א
5. זוהר ויקהל ח"ב ריז ע"א—ריח ע"א

יחידה שנייה: באהבה תליא מילתא

בבית המדרש למדנו מגוון רחב של מקורות, בהשתלמות אנו מציעים לעסוק בקטעים בודדים (כמוזכר לעיל)

3. הכניסה לאדרא רבא, זוהר נשא קכז ע"ב – קכח ע"א, (תרגום) – נלמד ביחד כפתיח.

4. זוהר אחרי מות, ח"א נט ע"א, (תרגום)
5. זוהר כי תשא, ח"ב קצ ע"ב:
6. שטר ההתקשרות של מקובלי ירושלים
7. זוהר תרומה, ח"ב קמו ע"ב
8. ר' אליהו די וידאש, ראשית חכמה שער האהבה
9. משל העלמה, סבא דמשפטים, ח"ב דף צח ע"ב – צט ע"ב

סיכום ותובנות

מפגש שלישי – 'שפת הזוהר: הקשבה וחבורה', בהנחיית ד"ר שפרה אסולין
פתחנו בשאלה ביחס לאתגר ה'תרגום' של הזוהר אל פגדוגיגה בחמ"ד. האם בכלל אפשרי? זה מתח של הזוהר עצמו, בין 'המשכילים יזהירו' לבין 'עמך כולם צדיקים'. מעסיקה גם את בית מדרש 'זוהר חי'.

יחידה ראשונה: הקשבה.

זוהר שיר השירים, הזמנה למסע רוחני, המיועד ונצרך לכל אדם.
עשינו תרגול הקשבה, מסע אישי בעקבות ההנחיה של הזוהר.
ניתן לקחת את זה לכל מיני מסלולי מודעות בחיים. תודעה פרד"סית, מרובדת, ביחס לתורה, לחיים ולמציאות. ולעולם החינוך.

תיקוני זוהר כה – עיסוק במפלס הנוכחות האלוהית בעולם, מעבר מהקשבה לדופק האישי שלי אל דופק השכינה בעולם – דופק מהיר, איטי, איטי מדי. האם הוא משקף חולי, תקיעות, דין או חסד, או רחמים.
כשהדופק מעיד על חולי, תלמידי החכמים מנסים לתת מזור, בעזרת פירות שונים, כלומר משמעויות, טעמי מצוות. הרועה הנאמן הוא זה שיביא תפוח בחטמה, יסחוט רימון, יקלף אגוז ויעורר אותה.

השאלה שעלתה מתוך הלימוד הייתה: איך מקשיבים לדופק המציאות? איך נעשים מודעים למפלס הנוכחות האלוהית בעולם, ומה דרך תלמידי החכמים להשיב את הרוח? זה מעשה של פתיחת צינורות, שכינה בין אנשים, ריווח השיח.
פיצוח הקליפות כהשלה של תפיסות ולבושים שעבר זמנם. האגוז גדל מבפנים. מה שכבר הפך לקליפה, נעשה אוטומטי וכבר לא מזין אותנו. הזמנה להשתנות מתמדת.
ואח"כ הזמנה להגביה למבט ממעוף הנשר, לעוד נקודות מבט. יש בזוהר מפתחות

לשינוי תודעה – קודם כל באמצעות מודעות והקשבה לעצמי ומשם לעולם ודרכו לשכינה.

יחידה שניה: חבורה

אידרא רבה – בחביבותא תליא מילתא'. באהבה תלוי הדבר' ההקשר של הטקסט הוא תחושת חירום של רשב"י. ברקע תלמידי ר' עקיבא שלא נהגו כבוד זה בזה והתיקון של ר' עקיבא עם האהבה. רשב"י מעביר את המוקד מהצדיק כ'עמוד אחד' לחבורה. כל אחד בחבורה משקף איבר, שורש מסוים, ויחד התיקון מתרחש. מהדהד דיבור על תפקידים בקבוצות. בשביל תיקון צריך חבורה שלמה. המקובלים עובדים באופן מסורתי בחבורות. הצדיק כמנחה, מדריך רוחני, לא לבד.

יש דגש חזק על יראה וברית כקריטריונים לסוד ולגילוי שלו.

אחרי שכל החברים מתייצבים הוא מציב את ר' אבא ור' אלעזר כעוד שני עמודים, ולאחר שכל העמודים מותקנים אז יש התגלות, והפמליא העליונה מתכנסת. ר' שמעון אומר את הפסוק – 'ה' שמעתי שמעך יראתי'. שם ראוי להיות ירא, אצלנו באהבה תלוי הדבר.

'בחביבותא תליא מילתא'. זה במובן מסוים אמירה על הזוהר כולו, שמבקש לתת תורה של אהבה. זו התודעה המכוננת. יש אמנם דגש על יראה, תנאי של ברית כקריטריון לגילוי, שטרי ההתקשרות של חבורות המקובלים, שורש למודל הקיבוצי. אבל זה שער לשפה אחרת, שפת האהבה.

לאחר מכן למדנו כמה תורות (מצורפים) בחברות, ושיתפנו בקבוצה בתובנות שונות, הנה מעט מהקולות שעלו:

1. הרצון 'לבנות חבורה' בישיבה (בבית מדרש), עם כל המחויבות והאהבה שבזה ;
2. הצורך בקהילה-חבורה בחיים ;
3. אהבה כמעשה אקטיבי, השקעה, חיזור עקשני, חיפוש העלמה בהיכל ;
4. אהבה מורידה חומות ;
5. לתת כלים לאהבה, ושתהיה אהבה כנה, לראות את הלב שמאחורי האהבה האפלטונית ;
6. מפגש עם השני שבתוכי, מציאת המשותף העמוק ;
7. שכינה שורה בקהילה, בכלל – האם יכול להתגלם בבית ספר, למשל במתן ציונים קולקטיבי ;
8. חינוך לפנים אל פנים ולא לאינדיבידואליות ;
9. הערכיות שבחבורה, זקוקים זה לזה.

הקשבה לדופק השעה

**הַגִּידָה לִי, שְׁאַהֲבָה נַפְשִׁי, אֵיכָה תִּרְעָה, אֵיכָה תִּרְבִּיץ בְּצַהָרִים ; שְׁלֵמָה אֶהְיֶה
 כְּעֶטְיָה, עַל עֲדָרֵי חֲבֵרֶיךָ. אִם-לֹא תִדְעֵי לָךְ, הִנֵּכָה בְּנָשִׁים ; צְאִי-לָךְ בְּעֶקְבֵי הַצֹּאן,
 וְרַעֲי אֶת-גְּדִיתֶיךָ, עַל, מִשְׁכָּנוֹת הָרָעִים.**

זוהר שיר השירים, ז"ח יח ע"א—ע"ב

אשרי כל אלה העוסקים בתורה לדעת חכמת קונס ויודעים הם ומתבוננים בסודות עליונים... החכמה הצריכה לו לאדם היא :
 אחד שידע להתבונן בסוד קונו.
 ואחד שידע את גופו ויכיר מי הוא , ואיר נברא ומאין בא ולאן ילך , ותיקון הגוף איך נתקן , ואיך הוא עתיד להיכנס בדן לפני המלך הקדוש.

ואחד שידע **להתבונן ברזי נשמתו**, מה היא הנפש שבו ומאין באה ועל מה באה בגוף זה, טיפה סרוחה, שהיום כאן ומחר בקבר.

ואחד **שיתבונן בעולם הזה** וידע את העולם שהוא בו ועל מה נתקן.

ואחר כך **בסודות עליונים של העולם של מעלה** להכיר את קונו.

וכל זה יתבונן האדם **מתוך סודות התורה** ...

צא וראה מה כתוב כאן: **'הגידה לי'**, אמור לי רזי החכמה העליונה, **'איכה תרעה'** איך אתה רועה ומנהיג באותו עולם עליון, למדני רזי החכמה שלא ידעתי ולא למדתי עד עתה, כרי שלא אהיה בבושה בתוך אותן מדרגות עליונות שאני נכנס ביניהן, שהרי עד עתה לא התבוננתי בהם.

בוא וראה מה כתוב - **'אם לא תדעי לך היפה בנשים'**, אם אתה בא בלא ידיעה ולא התבוננת בחכמה קודם שתיכנס כאן ולא ידעת ברזי העולם העליון — **'צאי לך'**, אין אתה כדאי להיכנס כאן בלא ידיעה.

'צאי לד בעקבי הצאן', והווי יודע בתוך אותם 'עקבי הצאן', אלו הם שבני אדם דשים אותם בעקב והם יודעים את הסודות העליונים של קונם, ובהם תדע להתבונן ולדעת.

'ורעי את גדיותיך', אלו הם תינוקות של בית רבם, צעירים שהם בבית המדרש ולומדים תורה.

'על משכנות הרועים', על אותם בתי כנסיות ובתי מדרשות, ששם לומדים חכמה עליונה. אף על פי שהם אינם יודעים, אתה תדע מתוך דברי החכמה שהם אומרים.

תיקוני זוהר, תיקון כה :

קם הַזָּקֵן שְׁנִית מֵאוֹתָם רִאשֵׁי הַיְשִׁיבָה, וְאָמַר: הַמֵּאוֹר הַקָּדוֹשׁ, הָרִי הַסִּימָנִים הַלָּלוּ הֵם שֶׁל הַחֲלִי בַגְלוֹת, כְּשֶׁהַדֶּפֶק מִתְקַצֵּר וְהַגְלוֹת מִתְקַצֵּר, הָרִי מִטָּה כָּלִפִּי גְבוּרָה בֵּית

הדין הגדול, ומגפה מראים למשיח ולשבטים. ומשום זה נשבעה אותה חולה בגלות לישראל, אם תעירו ואם תעוררו, שלא יהיה במהירות, אלא עד שתחפץ.

ואם הדפק מתארך, הרי מטה כלפי חסד, ועם כל זה החלי בגלות מתארך, ואם הדפק לא ארך ולא קצר, הרי מתעוררים רחמים לחולה בגלות, שהיא הלב, ולעורקים שלה שהם בניה, ישראל. וזהו העמוד האמצעי, עליו נאמר וברחמים גדולים אקבצך. ועוד, כשהדפק הוא כמו תרועה במהירות, דחק אחר דחק, מיד תבא הגאולה.

ועוד, אותה חולה, שהיא הלב, כשהרוח אינה נושבת אליה, שנאמר בו ורוח אלהים מרחפת על פני המים, היא לא דופקת בעורקים שלה, וכלם חשובים בגלות כמו מתים, ונאמר בהם במחשכים הושיבני כמתי עולם, ומשום זה בגלות אני ישנה. והיא חולה בגלות, וכמה רופאים תלמידי חכמים משתדלים עליה עם כמה בשמים וריחות של שושנים, תפוחים ואגוזים ורמונים, ולא חוזרת אליה הרוח בהם בגלות בחלי שלה, והדפק לא חוזר אליה.

עד שיבא הרועה הנאמן האהוב שלה, שנאמר בו הרועה בשושנים, ומביא לה תפוח ושם בחטמה, ומריחה בו, ונודעת אליו. זהו שכתוב מנחם משיב נפשי. מיד חוזרת הרוח והדפק אליה. באותו זמן משפחת אותו, כתפוח בעצי היער כן דודי בין הבנים וכו', ואחר כך יבנס לגן ומוציא משם רמונים, ונותן לה מעסיס הרמונים, ולוקט אגוז ושומר הקלפות, ונותן לה המח מבפנים, והיא אוכלת ושותה מעסיס הרמונים ונרפאת, וזהו שאמר הכתוב אל גנת אגוז ירדתי.

בינתיים הנה באה הנשרה, הנשרה הגדולה בעלת הכנפים, ונתנה שלשה קולות, ועלתה להרים. אמר רבי שמעון לחבריו: בודאי שנמצא רצון למעלה, ורחמים נמצאים לשכינה וישראל בגלות, שבודאי שלש חיות הן במרכבה, אריה שור נשר, ובכלם אין רחמים כבנשר, ומשום זה אמר לישראל ואשא אתכם על כנפי נשרים ואביא אתכם אלי. בינתיים הנה הנשרה באה אליהם פעם אחרת, והכתה בכנפיה עליהם, והרימה קולות ועלתה להר. אמר רבי שמעון: בודאי שהיא מכה בכנפיה עלינו ועולה שם.

אָמרוּ לוֹ: עֲלֶה, וְהָרִי אֶנְחֵנוּ אַחֲרֶיךָ. עָלוּ כָּל־אֲחֵרָיו לְהָר, וְהוּא עָלָה לְמַעַלְהָ עַד שֶׁלֹּא נִרְאָה. לְפִי שְׁעָה הָרִי הִנָּשְׂרָה בָּאָה וְשָׁתִי שׁוֹשָׁנִים בְּפִיהָ, וְזָרְקָה אוֹתָם עַל רֹאשָׁם (על ידיהם). מִיָּד שָׁמַח רַבִּי שְׁמַעוֹן שְׁמַחָה רַבָּה. אָמַר לָהֶם: חֲבֵרִים, בּוֹדְאֵי שְׁמַחָה הִזְדַּמְנָה לְשִׁכְנָה שֶׁהִיא חוֹלָה, שֶׁהָרִי אִם שׁוֹשָׁנָה אַחַת נָתַן בִּינֵינוּ, לֹא הִיָּתָה זֹו רְפוּאָה, מִשּׁוּם שְׁשׁוֹשָׁנִים רְמוּזִים כְּנֶגֶד בֵּית רֹאשׁוֹן וְשֵׁנִי, שֶׁנִּשְׁבַּע הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא שֶׁלֹּא יִכָּנַס זֶה בְּלִי זֶה. וּמִשּׁוּם שֶׁזָּרְקָה שְׁנִים, זֶה רּוֹמֵז עַל שְׁנֵי שׁוֹשָׁנִים, כָּעֵת זֹהִי רְפוּאָה שְׁלֵמָה, וְאִזְ צָרִיךְ לִפְתּוֹחַ עֲלֵיהֶם כְּמוֹ שֶׁהֵינּוּ. פָּתַח רַבִּי שְׁמַעוֹן וְאָמַר: אֲנִי לְדוֹדִי וְדוֹדִי לִי הָרוּעָה בְּשׁוֹשָׁנִים...

הַסְגוּלָה הַשְּׁמִינִית הִיא מֵה שְׁנִסִּיתִּי אֲנִי וְזוֹלָתִי בַּעֲנִין הַגְּרוּשִׁים שֶׁהֵינּוּ מִתְגַּרְשִׁים הַשְּׁדָה עִם הָאֱלוֹהִי כְבוֹד מוֹרְנוּ הַרְבֵּי ר' שְׁלֵמָה וְ' אֶלְקָבִיץ הַלּוֹי נִרְ'וֹ לַעֲסוֹק בַּפְּסוּקִי הַתּוֹרָה פֶּתַח בְּלִי עֵינֶן וְהִיוּ הַדְּבָרִים מִתְחַדְּשִׁים דְּבָרִים שֶׁאִי אִפְשָׁר לְהֵאֱמִין עֵינֶן זֶה אֲלֹא לְמִי שֶׁרָאָה אוֹ נִסָּה הַעֲנִין פַּעֲמִים רַבּוֹת. (רמ"ק אור נערב, ה' ב')

בְּשַׁנַּת אִי"ש לַחֹדֶשׁ מִנְחָם יוֹם שְׁשִׁי. כִּי הַצַּדִּיק הוֹלֵךְ נֶעַ וְנָד בַּעֲבוּרָה... זֶה הוּא סוּד תִּירוּכִים אֱלוֹ, כִּי עִם הַיּוֹת שֶׁאֲנִי לּוֹמְדִים תּוֹרָה שֶׁהוּא מִסוּד הַיִּיחּוּד כִּי שִׁכְנָה וְתוֹרָה נִמְצָאִים יַחַד, עִם כָּל זֶה אֲנִי גּוֹלִים וּמִכְתִּתִּין רַגְלֵנוּ וּלְקַבֵּל סוּד גְּלוּת וְדִינָה, הִיא בַּחִיק בַּעֲלָה וְאֲנִי סוֹבֵלִין יְסוּרִיָּה... (רמ"ק, ספר גְּרוּשִׁין, עמ' קכב)

זוהר ויקרא, ח"ג טו ע"א – טז ע"א

סִימָן לְחִסִּיד צַדִּיק שֶׁלֹּא מִתְגַּלֶּה הַקִּשָּׁת הַזֶּה בְּיָמָיו, וְלֹא צָרִיךְ הָעוֹלָם בְּיָמָיו לָאוֹת הַזֹּאת. וְכִי הוּא? אוֹתוֹ שֶׁמִּבְּקֵשׁ רַחֲמִים עַל הָעוֹלָם וְרָאִי לְהִגֹּן עָלָיו, כְּמוֹ רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן יוֹחָאִי, שֶׁלֹּא צָרִיךְ הָעוֹלָם בְּיָמָיו אֶת הָאוֹת הַזֹּאת, שֶׁהָרִי הוּא הִנֵּה אוֹת סִימָן בְּעוֹלָם. שֶׁלֹּא הִיָּתָה גְּזָרָה שֶׁנִּגְזְרָה עַל הָעוֹלָם לְמַעַלְהָ שֶׁלֹּא מִבְּטָל אוֹתָהּ, וְהֵינּוּ מֵה שֶׁכְּתוּב (שְׁמוּאֵל ב' כג) 'מוֹשֵׁל בְּאָדָם צַדִּיק מוֹשֵׁל יִרְאֵת אֱלֹהִים'. הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מוֹשֵׁל בְּאָדָם. וְכִי מוֹשֵׁל בְּקָדוֹשׁ-בְּרוּךְ-הוּא כְּבִכּוֹל? צַדִּיק. שֶׁהַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא גּוֹזֵר, וְהוּא מִבְּטָל.

כמו רבי שמעון בן יוחאי שיום אחד היה יושב על הדלת של שער (מערת) לוד, הרים עיניו וראה שהשמש מאירה, והסתירה אורה שלש פעמים. **ביתנים נחשד האור**, ונראה בשמש שחר וירק. אמר לו לרבי אלעזר בנו, בא אחרי בני, ונראה שהרי ודאי **נגזרה גזרה למעלה, והקדוש ברוך הוא רוצה להודיע לי**, שוודאי שלשים יום תלוי אותו הדבר שנגזר למעלה, והקדוש ברוך הוא אינו עושה עד שמודיע לצדיקים. זהו שכתוב (עמוס ג) כי לא יעשה ה' אלהים דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים.

עד שהיו חולכים, נכנסו לאותו כרם. **ראו נחש אחד שהיה בא**, ופיו פתוח, ולוהט בארץ בעפר. נער בגדיו רבי שמעון והכה ידו בראש הנחש, שכך הנחש, הנמיד את פיו וראה לשונו רוחשת. אמר לו: נחש נחש, **לך ואמר לאותו הנחש העליון שהרי רבי שמעון בן יוחאי מצוי בעולם. הכניס את ראשו לנקב של עפר אחד, ואמר: גוזר אני, כשם שהתחתון חזר לנקב העפר, כך העליון יחזר לנקב תהום רבה.**

רחש רבי שמעון בתפלה. עד שהיו מתפללים, שמעו קול אחד: **ממני המות, הכנסו למקומכם. המכות של המשחיתים לא שורות בעולם, שהרי רבי שמעון בן יוחאי בטל אותו.** אשריך רבי שמעון, שרבונו רוצה בכבודך על כל בני העולם. במשה כתוב (שמות לב) ויחל משה וגו', שמשמע שאחז אותו פרגוד, **ואתה רבי שמעון גוזר, והקדוש ברוך הוא מקיים. הוא גוזר, ואתה מבטל.**

בין כך ראה שהאיר השמש ועבר אותו השחור. אמר רבי שמעון, **ודאי שהעולם התבשם. נכנס לביתו ודרש, (תהלים יא) כי צדיק ה' צדקות אהב ישר יחזו פנימו. מה הטעם כי צדיק ה' צדקות אהב? משום שישר יחזו פנימו. מה זה פנימו? הפנים העליונים של כל העולם, שצריכים לבקש רחמים ממנו על כל מה שצריכים.**

אמר לו רבי אלעזר בנו, אם כך, **היה צריך להיות ישר יחזו פנימו, או ישרים יחזו. מה זה ישר יחזו? אמר לו, סוד עליון שאותם ימי קדם של העתיק הקדוש, נסתר כל**

הנסתרים. וימי עולם של ז"א, שהם נקראים פנימו, (שהם) רואים בדרך ישר מה שצריך לראות.

ששנינו, בשעה שהקדוש ברוך הוא משגיח בעולם ורואה שפשרים מעשיהם של בני האדם למטה, מתגלה העתיק הקדוש בזעיר אנפין, ומסתכלים כל אותם הפנים בפנים נסתרים, וכלם מתברכים. מה הטעם שמתברכים? משום שמסתכלים אלו באלו בדרך ישר, שלא סוטים ימינה ושמאלה. זהו שכתוב ישר יחזו פנימו. וכלם מתברכים ומשקים זה את זה, עד שמתברכים כל העולמות. וכל העולמות נמצאים כאחד, ואז נקרא ה' אחד ושמו אחד.

באהבה תלוי הדבר

הכניסה לאדרא רבא, זוהר נשא קכו ע"ב – קכח ע"א, (תרגום)

שנויה: אמר רבי שמעון לחברים: עד מתי נשב בקיום של עמוד אחד? כתוב: 'עת לעשות ליהוה הפרו תורתך' (תהלים קיט קכו). הימים קצרים ובעל החוב דוחק, כרוז קורא בכל יום, וקוצרי השדה מעטים הם, והם בשולי הכרם, אינם משגיחים ואינם יודעים לאיזה מקום הולכים כמו שראוי. התכנסו חברים לבית האדרא..

ישב רבי שמעון ובכה, אמר: **וי אם אגלה, וי אם לא אגלה.** החברים שהיו שם שתקו. קם רבי אבא ואמר: אם נוח לפני מר, הרי כתוב: **'סוד יהוה ליראיו ובריתו להודיעם'** (תהלים כה יד), והרי חברים אלו יראי הקב"ה הם, וכבר נכנסו באדרא של בית המשכן, מהם נכנסו ויצאו.

שנויה: נמנו החברים לפני רבי שמעון ונמצאו רבי אלעזר בנו ורבי אבא ורבי יהודה ורבי יוסי בר יעקב ורבי יצחק ורבי חזקיה בר רב ורבי חייא ורבי יוסי ורבי ייסא. ידיים נתנו לרבי שמעון ואצבעות זקפו למעלה ונכנסו בשדה בין האילנות וישבו...קרא לרבי אלעזר בנו, הושיבו לפניו ואת רבי אבא מצד אחר ואמר: **אנו כלל הכל, עד עתה נתקנו העמודים!**

שתקו, שמעו קול וברכיהם נקשו זו לזו. מהו הקול? קול הפמליא העליונה המתכנסת. שמח רבי שמעון ואמר: 'יהוה שְׁמַעְתִּי שְׁמַעְךָ יְרֵאֲתִי' (חבקוק ג ב), אמר: שם ראוי היה להיות ירא; אנו – באהבה תלוי הדבר, שכתוב 'וְאַהֲבַתְּ אֶת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ' (דברים ו ה) וכתוב 'מֵאַהֲבַת יְהוָה אֲתֶכֶם' (דברים ז ח) וכתוב 'אַהֲבַתִּי אֲתֶכֶם אֶמַּר יְהוָה' (מלאכי א ב)...

שטר ההתקשרות של מקובלי ירושלים (חברת אהבת שלום, ישיבת בית אל, הרש"ש ותלמידיו תקיז): רוח לבשה אותנו אנחנו צעירי הצאן חתומים מטה להיותנו כאיש אחד חברים, והכל לשם ייחוד קב"ה ושכינתא [הקדוש ברוך הוא ושכינתו], לעשות נחת רוח ליוצרנו. ועל דבר זה נכרות ברית בינותנו על פי התנאים הללו שרירין וקיימין. ראשון הוא שכולנו החתומים מטה, שנים עשר איש כמספר שבטי י-ה, נהיה כולנו אוהבים זה לזה אהבה רבה, אהבת נפש ואהבת הגוף, והכל לעשות נחת רוח ליוצרנו.. ונתייחדנו כאיש אחד חברים בכל מכל כל לסייע ולעזור ולחזק ולאמץ איש את רעהו לשוב בתשובה ולהוכיח ולהשתתף בצרתו..

זוהר אחרי מות, ח"א נט ע"א, (תרגום)

שנויה, אמר רבי יוסי: פעם אחת היה צריך העולם לגשם. באו לפני רבי שמעון רבי ייסא ורבי חזקיה ושאר חברייה. מצאוהו שהיה הולך לראות את רבי פנחס בן יאיר, הוא ורבי אלעזר בנו.

כיון שראה אותם פתח ואמר: (תהילים קלג) 'שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לְדָוִד הָיָה מָה טוֹב וּמָה נָעִים שָׁבַת אֲחִים גַּם יַחַד'.¹ מהו 'שבת אחים גם יחד'? כמו שנאמר: (שמות כה כ, לז

(ט) **וּפְנִיָּהֶם אִישׁ אֶל אָחִיו**,² בשעה שהיו מביטים זה בזה פנים בפנים³ כתוב: **‘מה טוב ומה נעים’**. וכשמחזיר הזכר פניו מן הנקבה,⁴ אוי לעולם! אז נאמר: (משלי יג) **‘וְיִשׁ נִסְפָּה בְּלֹא מִשְׁפָּט’**. בלא משפט ודאי. וכתוב: (תהילים פט) **‘צַדִּיק וּמִשְׁפָּט מִכֹּחַ בְּסֻאָדָּה’**, שאינו הולך זה בלא זה. וכשמשפט מתרחק מצדק,⁵ אוי לו לעולם! **ועכשיו** רואה אני שאתם באתם על שהזכר אינו שורה בנקבה. אמר: אם לזה באתם אלי, שובו, כי ביום הזה רואה אני שיחזור הכל לשרות פנים בפנים. ואם לתורה באתם, שבו עמדי! אמרו לו: לפל אנו באים למר! ילך אחד ממנו לבשר לאחינו, שאר החברים, ואנו נשב לפני אדוני...

עד שהיו הולכים פתח ואמר... **‘הנה מה טוב ומה נעים’** וגו' – אלו הם החברים, בשעה שהם יושבים כאחד ואינם נפרדים זה מזה. בתחילה הם נראים כגברים מגיחי קרב שמבקשים להרוג זה את זה, ולאחר מכן שבים באהבת אחים.⁶ הקב"ה מה הוא אומר: **‘הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם’**

² **שמות כה יט-כב**: וַעֲשֵׂה קְרוֹב אֶחָד מִקְצֵה מִזֶּה וּקְרוֹב אֶחָד מִקְצֵה מִזֶּה מִן הַכֹּהֲנִים תַּעֲשֶׂוּ אֶת הַכֹּהֲנִים עַל שְׁנֵי קְצוֹתָיו: וְהָיוּ הַכֹּהֲנִים פְּרָשִׁי כְּנָפִים לְמַעַל סִבְכִּים בְּכַנְפֵיהֶם עַל הַכֹּהֲנִים וּפְנִיָּהֶם אִישׁ אֶל אָחִיו אֶל הַכֹּהֲנִים וְהָיוּ פְּנֵי הַכֹּהֲנִים: וְנָתַתָּ אֶת הַכֹּהֲנִים עַל הָאֵרוֹן מִלְמַעְלָה וְאֶל הָאֵרוֹן תִּתֵּן אֶת הַעֲדָת אֲשֶׁר אֲתָן אֵלֶיךָ: וְנוֹעַדְתִּי לָךְ שָׁם וְדִבַּרְתִּי אִתְּךָ מֵעַל הַכֹּהֲנִים מִבֵּין שְׁנֵי הַכֹּהֲנִים אֲשֶׁר עַל אֵרוֹן הַעֲדָת אֶת כָּל אֲשֶׁר אֶצְוֶה אוֹתְךָ אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

³ **בבלי בבא בתרא, צט ע"א (תרגום)**: כיצד הן [הכרובים] עומדין? רבי יוחנן ור' אלעזר: אחד אמר **‘פניהם איש אל אחיו’** [שמות כה כ] ואחד אמר **‘פניהם לבית’** [דברי הימים ב ג, יג]. ולמי שאמר – **‘פניהם איש אל אחיו’** הרי כתוב **‘ופניהם לבית’**! לא קשה – כאן בזמן שישאל עושין רצונו של מקום כאן בזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום.

⁴ **בבלי יומא, נד ע"א**: אמר רב קטינא: בשעה שהיו ישראל עולין לרגל, מגוללין להם את הפרוכת ומראין להם את הכרובים שהיו מעורים זה בזה, ואומרים להן: ראו חיבתכם לפני המקום כחיבת זכר ונקבה!
⁵ צדק ומשפט כפשוטם, וגם כסמלי ספירות: צדק – מלכות (הנקבה), משפט – תפארתו זעיר אנפין (הזכר). וראו דברי רשב"י על סף מותו באדרא זוטא, (זוהר ח"ג רצב ע"א): **‘אֶסְהִידָא עָלֶי, דְּכָל יוֹמָאֵי הָיוּנָא מִצְטַעַר עַל עֲלָמָא, דְּלֹא יַעֲרַע בְּדִינוּי דְּצַדִּיק, וְלֹא יוֹקִיד עֲלָמָא בְּשִׁלְהוּבוּי’**. תרגום: מעיד אני עלי, שכל ימי הייתי מצטער על העולם, שלא יתעורר צדק בדינוי, ולא ישרוף את העולם בשלהבותיו.

⁶ **בבלי קידושין ל ע"ב**: אמר רבי חייא בר אבא: אפילו האב ובנו הרב ותלמידו שעוסקין בתורה בשער אחד נעשים אויבים זה את זה ואינם זזים משם עד שנעשים אוהבים זה את זה שנאמר: (במד' כא יד) **‘את והב בסופה’** אל תקרי בסופה אלא בסופה.

יחד', 'גם' – לכלול עמהם את השכינה. ולא עוד אלא הקב"ה מקשיב למילותיהם ונוח לו ושמח בהם.⁷ זהו שכתוב: (מלאכי ג) 'אִזְנֵי נְדָבְרוּ יִרְאֵי ה' אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ וַיִּקְשֹׁב ה' וַיִּשְׁמַע וַיִּפְתַּח סֵפֶר זִכְרוֹן לִפְנֵי' וּגו'.

ואתם החברים שכאן, כמו שהייתם בחביבות באהבה מקדמת דנא, כך גם מכאן והלאה לא תפרשו זה מזה, עד שהקדוש ברוך הוא ישמח עמכם ויקרא עליכם שלום, וימצא בזכותכם שלום בעולם. זהו שכתוב: (תהלים קכב ח) 'לְמַעַן אֲחִי וְרֵעִי אֲדַבֶּרָה נָא שְׁלוֹם בְּךָ'.

זוהר כי תשא, ח"ב קצ"ב:

כשבאו [החברים] לפני ר' שמעון, ראה בפניהם סימן [שהאהבה שורה ביניהם], אמר: **בואו בני קדושים, בואו אהובי המלך, בואו אהובי שלי, בואו האוהבים זה את זה.** שאמר ר' אבא: כל אותם חברים שאינם אוהבים זה את זה הסתלקו מן העולם קודם זמנם. כל החברים בימי ר' שמעון, **אהבת נפש ורוח היתה ביניהם, ולפיכך בדורו של ר' שמעון בגילוי היה [סודות התורה],** שהיה אומר ר' שמעון: כל החברים שאינם אוהבים זה את זה גורמים שלא ללכת באורח מישור, ועוד שעושים בה [בתורה] פגם, **שהרי התורה אהבה ואחוה ואמת יש בה.** אברהם אוהב את יצחק, ויצחק את אברהם והם מתחבקים זה עם זה ; יעקב – שניהם אוהבים בו באהבה ובאחוה,

⁷ **תלמוד בבלי מסכת שבת דף ס"א :** אמר רבי ירמיה אמר רבי אלעזר שני תלמידי חכמים המחדדין זה לזה בהלכה הקדוש ברוך הוא מצליח להם, שנאמר 'חגור חרבך על ירך גבור והודך והדרך צלח' (תהלים מה ה), אל תקרי והדרך אלא וחדדך... אמר רבי ירמיה אמר רבי שמעון בן לקיש, שני תלמידי חכמים הנוחין זה לזה בהלכה הקדוש ברוך הוא מקשיב להן, שנאמר אז נדברו יראי ה' וגו'. אין דיבור אלא נחת, שנאמר 'ידבר עמים תחתינו'. מאי 'ולחושבי שמו', אמר רבי אמי אפילו חישב לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה. ..אמר רבי אבא אמר רבי שמעון בן לקיש שני תלמידי חכמים המקשיבים זה לזה בהלכה הקדוש ברוך הוא שומע לקולן, שנאמר 'היושבת בגנים חברים מקשיבים לקולך השמיעני'. ואם אין עושין כן גורמין לשכינה שמשתלקת מישראל שנאמר 'ברח דודי ודמה' וגו'. אמר רבי אבא אמר רבי שמעון בן לקיש שני תלמידי חכמים המדגילים זה לזה בהלכה הקדוש ברוך הוא אוהבן שנאמר 'ודגלו עלי אהבה'.

נותנים רוחיהם זה בזה [= נשיקה]. החברים צריכים [להיות] כאותה דוגמה ולא לעשות פגם.

שער הכוונות, ר' חיים ויטל: קודם שהאדם יסדר תפילתו בבית הכנסת מפרשת העקדה ואילך צריך שיקבל עליו מצוות ואהבת לרעך כמוך, ויכוון לאהוב כל אחד מבני ישראל כנפשו ... ובפרט אהבת החברים העוסקים בתורה ביחד, צריך כל אחד ואחד לכלול עצמו כאילו הוא אבר אחד מן החברים שלו ... ואם יש איזה חבר מהם בצרה צריכים כולם לשתף עצמם בצער או מחמת חולי או מחמת בנים חס ושלו, ויתפללו עליו ... ומאוד הזהירני מורי ז"ל בעניין אהבת החברים שלנו של חברתנו.

זוהר תרומה, ח"ב קמו ע"ב

יִשְׁקֵנִי מִנְשִׁיקוֹת פִּיהוּ - מה ראה שלמה המלך שהכניס דברי אהבה בין העולם העליון לעולם התחתון, וראשית התשפחת של האהבה שהכניס ביניהם הוא יִשְׁקֵנִי? אלא הרי פרשיה וכך הוא, שאין אהבה של דבקות רוח ברוח פרט לנשיקה, ונשיקה היא בפה, שהיא מבוע של הרוח והמוצא שלו. וכשנשקים זה לזה, נדבקות הרוחות אלה באלה ונהיים אחד, ואז זוהי אהבה אחת.

בספרו של רב המנונא סבא הראשון היה אומר על הפסוק הזה, נשיקה של אהבה מתפשטת לארבע רוחות, וארבע רוחות נדבקות כאחד, והן בתוך סוד האמונה, ועולות בארבע אותיות. ואותן האותיות של השם הקדוש תלויים בהם, ועליונים ותחתונים תלויים בהם, ותשפחת שיר השירים תלויה בהם. ומה הוא? אהב"ה. והן מרכבה עליונה. והם חברות ונדבקות ושלמות הכל.

אלו האותיות הן ארבע רוחות, והן רוחות של אהבה ושמחה של כל איברי הגוף בלי עצב כלל. ארבע רוחות הן בנשיקה, כל אחת ואחת כלולה בחברתה. וכשהרוח הזו

כלולה באחרת, ואותה אחרת כלולה בזה, נעשות שתי רוחות כאחת,⁸ ואז מתחברות בדבקות אחת, והן ארבע בשלמות, ונובעות זו מזו ונכללות זו בזו. וכשמתפשטות (וכשנפרדות), נעשה מאותן ארבע רוחות פרי אחד, והוא רוח אחת הכלולה מארבע רוחות...⁹

שכתוב (בראשית כט) וישק יעקב לרחל, להיות נשיקות של אהבה עליונה כראוי. ואותן נשיקות ראשית ההתעוררות של כל אהבה, והתדבקות וקשר שלמעלה. ומשום כך ראשית התשפחת של שירה זו הוא ישקני.

ר' אליהו די וידאש, ראשית חכמה שער האהבה¹⁰

עוד נתבאר ענין האהבה (זוהר תשא קצ, ב), זה לשונו: אוריתא רחימו ואחוה וקשוט אית בה. אברהם רחם ליצחק, יצחק לאברהם, מתחבן דא בדא. יעקב – תרויהו אחידן בה, ברחימו ובאחוה יהבין לה רוחיהו דא בדא [תרגום: התורה יש בה אהבה ואחוה ואמת. אברהם אוהב את יצחק, יצחק את אברהם, מתחבקים זה בזה. יעקב – שניהם אחוזים בו, באהבה ובאחוה נותנים לו רוחם זה בזה] למדנו הרשב"י עליו השלום סוד מהות האהבה. והענין: במה שאמר למעלה מזה בענין אהבת חברים: (שם) כל חבריא ביומי דרבי שמעון רחימו דנפשא ורוחא הוה ביניהו [תרגום: כל החברים בימיו של רבי שמעון הייתה ביניהם אהבת הנפש והרוח]. וענין זה מבואר, כי אהבת האדם לחברו הוא על ידי הנפש, כי רצון הנפש היא האוהבה [כך במקור]. ואף על פי שהגופים נחלקים ונפרדים זה מזה, הנפש של זה וזה היא רוחנית, והרוחניות אינו נפרד, אלא מי[ן] אחד תכלית האחדות. ובהיות הנפש של חבר אחד מעורר רצונה לאה[ב] את חברו – חברו יתעורר נפשו ויאהב אותו, ויהיו שני הנפשות אחד. [...]

⁸ מדרש הנעלם שיר השיאים: נשיקה מאהבה אינו אלא בפה, ומתחבן רוח ברוח, וכל אחד מהם כלול משתי רוחות, רוחו ורוח חברו, נמצאו שניהם בארבע רוחות. וכל שכן תזכר ונתקבה בהתחברם, שם ארבע רוחות יחד.

⁹ מדרש הנעלם שיר השירים: ונתה עליו רוח ה' רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת ה'. הנה כאן ארבע רוחות, ולא זכה בהם אדם, זילתי מלך המשיח בלבד... כמו שצאמר, מארבע רוחות באי הרוח, וזהו רוח שלם.

¹⁰ שם, פרק א, סעיפים כה – לא (בדילוגים), מהדורת וולדמן, כרך א, רפט - רצב.

ומציאות זה, שיתקשרו הנפשות זו בזו בהתעוררות האהבה, למדנו שלמה המלך עליו השלום באמרו (משלי כז, יט): 'כמים הפנים לפנים, כן לב האדם לאדם'. ופרשו רבותינו ז"ל (מדרש משלי כז): אמר רבי חנינא: וכי יש פנים למים? אלא: מה המים הללו, אתה נותן אותם בכלי ומסתכל בהם והם נראים לך, כך לב האדם לאדם. עד כאן לשונם. והוא מב[ו]אר במה שפרשנו. כי כמו שהמים שבכלי, בהסתכל האדם בהם פניו, יראה בהם פניו. והם שני מיני פנים: האחד – הפנים שהוא מסתכל בהם, שהם אור ישר, והפנים שבמים שהוא רואה הוא אור חוזר מלמטה למעלה מהמים שבכלי אליו. ושני הפנים הם אחד, מתקשרים כאחד. ואם האדם יעלים ראותו מהמים, לא יתראה במים שום דבר; שאם אין אור ישר, אין אור חוזר. כן לב האדם לאדם, שבעורר האדם רצון לבו לאה[ו]ב את חברו הרצון ההוא יעורר רצון לב חברו אליו [...]. הלב הוא הכלי, והנפש היא המים שבכלי; שלב בלא נפש הוא ככלי בלי מים. וכשם שההסתכלות במים, אם אין כלי, לא יתראה דבר, כי הכלי, מפני שהוא עב, הוא הגורם שתחז[ו]ר הצורה ההיא לאחור, כי המים הם פשוטים, ומפני פשטותם הצורה המתראה בהם עוברת חוצה להם, אם אין דבר שיעכב הצורה, תצא הצורה לחוץ ולא יראה האדם דבר. כן לא יקנה האדם אהבה בנפש אדם, שלא ראה צורת האדם ההוא, כדי שבהתעורר אהבתו לו תתעורר אהבת חברו אליו. והסתכלות הפנים במים הוא התעוררות האהבה, המתעורר מרצון נפש שבלבו אל נפש שבלב חברו, ואז שתי הנפשות יתקשרו קשר אחד באהבה, אף על פי שיהיו רחוקים זה מזה. כי המים, שהם הנפשות, הם דקות ורוחניות, כלם חלק אלוה ממעל (זוהר וירא קיג, א ועוד), אין ביניהם פרוד, אף על פי שהם בכלים נפרדים. והוא כדמיון עצמות פנימיות האלהות, שהוא בתוך כלי הספירות, שהפנימיות כלו אחד מתיחד אף על פי שהכלים משתנים. וכבר ידעת, שהמשיל ברעיא מהימנא (בא, מב, ב) הפנימיות למים המתפשטים בתוך הכלים, שאם ישברו הכלים – יחזרו המים אל מקורם, ויהיו כלם מקור אחד, כמו שהיה קדם ההתפשטות. [...] ואגב למדנו ממשל 'כמים הפנים לפנים', שאי אפשר

לאדם, כשירצה להתדבק בקונו בסוד האהבה, שיתדבק בו בבחינתו ק[ו]דס האצילות; שבחינתו זאת היא נעלמת, ואין בה תפיסת אהבה. [...] ואם יתדבק האדם נפשו, הוא בסוד החיים העליונים המתפשטים בתוך הכלים, שהם שמותיו הקדושים. [...] וכאשר יתדבק האדם בקונו באהבה גמורה מלב ומנפש, כן גורם שהקדוש ברוך הוא יתדבק בו, כדמיון המים הפנים לפניו שפרשנו.

משל העלמה, סבא דמשפטים, ח"ב דף צח ע"ב – צט ע"ב

הקדוש ברוך כל הדברים הסתומים שהוא עשה, הוא מכניס אותם לתורה הקדושה, והכל נמצא בתורה. ואותו דבר סתום מגלה אותו התורה, ומיד מתלבש בלבוש אחר, ונסתר שם ולא מתגלה. והחכמים שהם מלאים עינים, אף על גב שאותו הדבר נסתר בלבוש, רואים הם אותו מתוך הלבוש. ובשעה שהתגלה אותו דבר, טרם יכנס ללבוש, רואים בו פקוחי העין, ואף על גב שמיד נסתם, אינו אובד מעיניהם ...

כמה בני העולם שהם בערבוניה בתבונה שלהם, ולא רואים בדרך האמת בתורה, והתורה קוראת אליהם בכל יום באהבה, ולא רוצים להשיב ראשם. ואף על גב שאמרנו שהתורה מוציאה דבר מנתיקה, ונראה מעט ומיד נטמן - כך הוא ודאי. ובזמן שנתגלה מתוך נתיקה ונטמן מיד, לא עושה את זה אלא לאותם שיודעים בה ונודעים בה.

משל למה הדבר דומה? לאהבה, שהיא יפת מראה ויפת תאר, והיא טמירה ונסתרת בתוך ההיכל שלה, ולה אוהב יחיד שאין בני אדם מכירים בו, אלא נסתר הוא. אותו אוהב, מתוך אהבה שהוא אוהבה, עובר על שער ביתה תמיד, ונושא עיניו לכל צד. והיא יודעת שאהבה הוא הסובב על שער ביתה תמיד. מה היא עושה? פותחת היא פתח קטן באותו היכל נסתר שהיא שם ומגלה פניה לאהבה, ומיד חוזרת ונכסית. כל אותם שהיו אצל אוהבה, לא ראו ולא התבוננו, אלא אוהבה בלבד, וקרבו ולבו ונפשו יצאו אליה. ויודע הוא שמתוך האהבה שהיא אוהבת אותו, נגלית אליו רגע אחד לעורר בו אהבה.

כִּדּוּם הוּא דְבַר הַתּוֹרָה הִיא אֵינְנָה נִגְלִית אֶלָּא לְאוֹהֲבָהּ. יוֹדַעַת הַתּוֹרָה שְׁאוֹתוֹ חֲכָם לֵב
 סוֹבֵב שְׁעַר בֵּיתָה כָּל יוֹם. מָה הִיא עוֹשָׂה? מְגַלֶּה הִיא אֶת פְּנִיָּה אֱלֹו מִתּוֹךְ הַהִיכָל,
 וְרוֹמֶזֶת לוֹ רֶמֶז, וּמַנִּיד חוֹזֶרֶת לְמִקּוֹמָהּ וְנִסְתַּתֶּרֶת. כָּל אֱלֹו שֶׁשָּׁם אֵינָם יוֹדְעִים וְלֹא
 מִסְתַּכְּלִים, אֶלָּא רַק הוּא בְּלִבָּד, וְקָרְבִּיו וְלִבּוֹ וְנִפְשׁוֹ יוֹצֵאִים אֵלֶיהָ. וְעַל כֵּן הַתּוֹרָה נִגְלִית
 וְנִכְסִית וְנוֹהֶגֶת בְּאַהֲבָה לְאַהֲבָה לְעוֹרֵר בּוֹ אֲהָבָה.

בֹּא וּרְאֵה, כִּדּוּם הִיא דְּרָכָה שֶׁל תּוֹרָה: בְּרֹאשׁוֹנָה כְּשֶׁמִּתְחִילָה לְהִתְגַּלּוֹת אֶל הָאָדָם, רוֹמֶזֶת
 לוֹ בְּרֶמֶז. אִם יוֹדֵעַ - טוֹב, וְאִם לֹא יוֹדֵעַ – שׁוֹלַחַת הִיא אֱלֹו וְקוֹרֵאת לוֹ פְּתִי. וְהַתּוֹרָה
 אוֹמֶרֶת לְאוֹתוֹ שֶׁשֶּׁלַּחָה אֱלֹו: אִמְרוּ לְאוֹתוֹ הַפְּתִי שֶׁיִּקְרַב לְכָאן וְאֶדְבֵּר עִמּוֹ. זֶהוּ שֶׁכְּתוּב
 מִי פְּתִי יִסֵּר הִנֵּה חֹסֵר לֵב וְגו'. קָרַב אֵלֶיהָ, מִתְחִילָה לְדַבֵּר עִמּוֹ מֵאַחֵר פְּרֻכָּת שְׁפוֹרְשֵׁת לוֹ
 דְּבָרִים לְפִי דְרָכּוֹ, עַד שֶׁיִּתְבּוֹנֵן לְאֵט לְאֵט, וְזֶהוּ הַדֶּרֶשׁ.

אַחֵר כִּדּוּם מְשִׁיחָה עִמּוֹ מִבְּעַד לְצַעֲיף דֶּק דְּבָרֵי חֵידָה, וְזֹהִי הַגִּדָּה. אַחֵר שֶׁהִתְרַגַּל אֵלֶיהָ,
 נִגְלִית אֱלֹו פָּנִים בְּפָנִים וּמִדְּבָרֶת עִמּוֹ כָּל סוּדוּתֶיהָ הַנִּעְלָמִים, וְכָל הַדְּרָכִים הַנִּסְתָּרוֹת
 שֶׁהִיוּ צְפוּנִים בְּלִבָּהּ מִיָּמִים קְדָמוֹנִים. וְאִזּוֹ אוֹתוֹ אָדָם הוּא שָׁלֵם, בַּעַל תּוֹרָה וְדַאי, בַּעַל
 הַבֵּית, שֶׁהָרִי כָּל סוּדוּתֶיהָ גְּלֻתָּהּ לוֹ, וְלֹא מִנְעָה וְלֹא כִסְתָה מִמֶּנּוּ כָּלוּם.

אוֹמֶרֶת לוֹ, רְאִיתָ דְּבַר הַרְמֵז שֶׁרִמְזֵיתִי לָךְ בְּתַחֲלָה? כִּדּוּם וְכִדּוּם הֵיוּ הַסּוּדוֹת, כִּדּוּם וְכִדּוּם הוּא.
 וְאִזּוֹ רוֹאֵה הוּא שֶׁעַל הַדְּבָרִים הַלְלוּ אֵין לְהוֹסִיף וְאֵין לְגַרֵעַ מֵהֶם, וְאִזּוֹ נֹרָאָה פְּשֻט הַכְּתוּב
 כִּמּוֹ שֶׁהוּא, אֵין לְהוֹסִיף וְאֵין לְגַרֵעַ אֶפְלוֹ אוֹת אַחַת. וְעַל כֵּן צְרִיכִים בְּנֵי אָדָם לְהִזָּהֵר
 וְלִרְדֹּף אַחֲרֵי הַתּוֹרָה לְהִיּוֹת אוֹהֲבִים שְׁלֵה, כִּמּוֹ שֶׁנִּתְבָּאֵר.

לדרכי הפסיקה וההנהגה הספרדית

המקורות:

5. הרב החיד"א - שו"ת חיים שאל חלק א סימן ו.
6. הרב בן ציון חי עוזיאל - שו"ת משפטי עוזיאל כרך א - יו"ד כ"ח - ניתוחי מתים, שו"ת משפטי עוזיאל כרך א - יורה דעה סימן כט.
7. הרב בן ציון חי עוזיאל - הגייה ספרדית בארץ ישראל - שו"ת משפטי עוזיאל, או"ח חלק א' סימן א.
8. הרב יוסף משאש - השתלת אברים - שו"ת מים קדושים, סימן ק"ט .

סיכום ותובנות מרכזיות

מושגים בולטים מן הלימוד:

- הרב עובדיה – חתונה בשלושת השבועות. 'להחזיר עטרה ליושנה', מהפכת הפסיקה הספרדית, האומץ להעמיד הנהגה אחרת. 'לנו יש מסורת'. זעקה, נלחם על השמעת הקול.
- הרב משאש – השתלת איברים. תשובה בהירה עם עקרונות ישירים. אהבה לכל אדם (גם לגוי). יושר המחשבה, שכל ישר. חיבור למציאות הריאלית, להתבונן במציאות עם כל הכלים שיש לך.
- החיד"א – גילוח בעומר. פיכחון, הציבור פשוט עושה את זה. הוא לא מכריע אלא מציב דילמה בפני השואלים. היכרות עם הציבור מאפשרת להכריע.
- הרב עוזיאל – אחדות ההגיה. 'אל תטוש תורת אמך'. 'אין ביכולתנו...', אין בידינו להכריע, ולכן להסכין עם הקיים. טבע האדם, 'אי אפשר לו לאדם לשנות הרגלו'. 'הנח לבני ישראל אם אינם נביאים בני נביאים הם'. העיקרון אינו מסורת אלא מציאות. מסורת היא מציאות מתהווה. עכשיו נוצרת מסורת.

מתוך הדיון עלתה תובנה מארגנת חשובה:

המשותף לפסיקות השונות היה שהם מתייחסות לסיטואציות של הנהגת ציבור ולקהילה על המנעד הרחב שלה. יש אחריות לקהילה על כל פרטיה, והרב לא יכול ללכת לקצה אחד, הוא דואג לכל המנעד.

בנוסף, בהקשר הספרדי אין "איום רפורמי" ומשחררים יותר מהפחד להיות 'ליברלי'. זה מאפשר גישה יותר מאפשרת וטבעית לבני אדם ופחות אידיאולוגית.

בסיכום שאלנו מה ניתן לדלות מכאן לעולם של בית מדרש/פדגוגיה וחינוך?

מושגים שעלו:

- מקום לכל הצדדים בדיון; לשמוע קולות שעולים; לפרק פחדים; פסוק מול קהילתו; הצניעות של הפוסק.
- אחדות ושלוש כערך יהודי; המכנה המשותף הרחב, לא חייבים לחדד; רבנים עם נשמה כללית ושייכות לכולם; זהות כלל ישראלית; אהבת ישראל פשוטה.
- חינוך לחיבור לשורשים; גאווה באוצר המורשת.
- כבוד למקום של החיים, מול האידיאולוגיה; כבוד למטען הערכי הטבעי של האדם, 'בני נביאים'; האדם בצלם; הכרה במציאות; כבוד למציאות.
- דיון לצד האיסוף – 'ליברליות' האמנם. חשש מזיהוי בין 'ספרדיות' ל'ליברליות'.

גילוח בימי העומר תמורת ויתור על גילוח בתער

מִרְנָה הַחֵיד"א - שו"ת חיים שאל חלק א סימן ו

שאלה: עיר שרוב ישראל הן בעון מגלחי' זקנם בתער ויום יום ידרשון חומר האיסור' כי רב ולא אבו שמוע. ויהי היום עלתה על לב ראשי העם לגדור הפרצה ולעשות תקנה בועד כללי לשמו' ולעשות תגלחתם במספריים או בסם ולמען יקבלו ההמון יותר להם לגלח בימי העומר כי בזה אפשר שיקבלו ותהיה ככל תקנות הקהל אשר רובם מקיימין אותם יורינו המורה אי אריך למעבד הכי ושכמ"ה.

תשובה: היתה עלי יד האדון שר וגדול בישראל ויודע צדיק כי מחמת המציק אני רחוק מן הישוב לרוח היום את חלקת השדה אולי יש תקוה זה מעלה ארוכה. וספרי הקדש אין עמדי ואף גם זאת כשל בעוני כחי ושתים זו עיקר גדול לדבר הלכה. האמנם לבלתי סור מן המצוה באתי היום חל"ש ועשה מאמר דברו' שתים מהרשום בזכרוננו את קסתי נתתי קסת דרוכה. בס"ד. בריש כל מראין עצור במילין מי יוכל אש תוקד בקרבי על דור יתום איכה נהייתה הרעה הזו ומה יענו ביום פקודה כי ריב לה' עם השרים והסגנים אשר דקו כחדא על תקנות הקהל ופרעון המסים וכיוצא להעמידן על תלם ואינם שמים על לב על צרעת הראש והזקן אשר בשאט ונפש מגלחים בתער בפרהסיא היו שריה כאילים שתקו יחדיו באיסור חמור תדירי ואני תמיה על קצת קהלות המענישים ורודפים למגלח זקנו בחול המועד ולא איכפת להו על מגלח זקנו בתער תדיר כל השנה אוי לדור שעלתה בימיו כך. ומלבד שהן איסורי תורה עוד רעה חולה שעוברים גזרות גאוני רבני ישראל אשר גזרו והחרימו על זה בדור מרן ז"ל איש איש ממקומו ככתוב ומודפס בס' יין המשומר ע"ש. וראוי למי שיש בידו למחות לאזור חיל דמיונו כאריה לשבר מתלעו' עול, כי באיסור מפורש בתורה לא אמרינן "מוטב שיהיו שוגגים" כמ"ש הראשונים בפ' המביא. ואמרו פרק 'במה בהמה' ה' במשפט יבא עם זקני עמו ושריו על זקנים, שלא מיחו בשרים וכל אשר בידו למחות וכו'. ומעתה

ארדוף אציג שתי אותיות להשיב לשואל. ואומר דיש לחקור האיתי אנש מצי למשרי
איסורא זוטא כי היכי דלא לתעביד איסורא רבה.

והנה מצינו גדול הרשב"א ז"ל בתשובותיו סימן תשנ"ה שכתב דאדם שנשבע שלא לשחוק וירא כי יצרו תוקפו ושמא יעבור על השבועה, ושאלו שאל האיש להתיר לו שבועתו אין מתירין לו דהשחוק עבירה היא ואין עושין עבירה קטנה כדי שלא לעשות עבירה גדולה. **איברא דדברי הרשב"א קשים** דהא אמרו פ' השולח **ההיא אמתא דנהיגי בה הפקר ומסיק דכופין רבה ומשחררה**¹¹, אף דעבר על "לעולם בהם תעבודו". וזה כנגד היסוד של הרשב"א דהרי התם דרבה עבר על "לעולם בהם תעבודו" כי היכי דלא לעבדו בה איסורא. **ולפום ריהטא אפשר לומר דשאני נדון הרשב"א** דהנשבע ירא שלא יעבור שבועתו וישחוק - ולכן שואל התרה. וכיון דתרי איסורי בחד גברא וחזינן ביה סימני טהרה כאשר שבועה ירא להכי גודא רבא שדי עליה הרשב"א ואמר דכיון דהשחוק עבירה יכניע יצרו ואין אומרים לעשות עבירה קטנה כדי שלא יעשה עבירה גדולה. ודעת שפתיו ברור מללו דהאיש הזה יכניע יצרו ולא יעבור שתיהן. אבל התם בההיא אמתא דהנך אינשי נהגי הפקרא ואין יראת ה' על פניהם, להכי כייפינן רבה לאצולינהו מאיסורא, אף כי הוא עובר על "לעולם בהם תעבודו".

ותו אפשר לחלק דגם כי הוו התרי איסורי בחד גברא יש הפרש בין בא לימלך כנדון הרשב"א ואכתי לא עבד איסורא, אז אמרינן ליה: זכור ושמור כי עליך לגמור ולשמור שתיהן. אבל כי חזינא להא גברא דעבר על איסור חמור ולא מצי למיקם איצריה, שפיר אמרינן ליה אתשיל אשבועתך להצילו מאיסור גדול, ובההיא אתתא אמתא כבר הוו עבדי הפקר כמבואר. . .

איברא דאשכחן להרשב"א דסבר דאין עושים מלאכה בשבת להציל לישראל מהמרה וכתב דהא דאמרי ניחא לחבר דלעביד איסורא זוטא היינו דוקא כשהוא הגורם וכמ"ש

¹¹ רקע לדין. על פי הדין אמה כנענית היא בכלל לעולם בהם תעבודו, דהיינו שאין לשחררה. מובא סיפור על ההיא אמתא שהיו נוהגים בה הציבור הפקר, כלומר זנות. מנהג ההפקר הוא בגלל שהיא אינה יהודייה והיו שהרגישו שמנהג ההפקר חמור פחות במי שאינה יהודייה חס ושלום. ועל מנת למנוע מנהג זה כפו את האדון שלה לשחרר אותה ובשחרור הופכת היא לישראל.

בתשובה שהביא מרן בב"י (א"ח סימן ש"ו) וזה נגד מאי דפרקינן כמבואר. **ועל כן צ"ל: דסבר הרשב"א דשאני ההיא אמתא דשרינן משום דהוי מצוה דרבים וכן כתבו האחרונים.**

עלה בידנו דהיכא דהוא מצוה דרבים להרשב"א שרי לעבור האיסור למנוע רבים מאיסור אחר וכן אם האיסור קל לדעת מרן שרי למעבד איסור קל כדי שלא יעבור על איסור חמור. וגם מרן הסכים לתירוצי התוספות ופסק בא"ח סי' ש"ו דלא כהרשב"א. ומעתה הבא נבא לנ"ד ואומר: דאין ספק דאם ראשי העם יכולים לכופף להמון ישראל שלא יגלחו זקנם בתער חובה עליהם לכופף ולית דין צריך בשש בפי' אלו עוברין כמה לאוין במזיד תדיר רחמני ליצלן. ומנהג שלא לגלח בימי העומר יהא מונח במקומו כיון דכך פשט המנהג וכבר נודע כמה גדול כח המנהג וספרין פתיחו. אכן אם מעלת רבני העיר וראשי הקהל עיניהם תחזינ' מצרים ואמדי דעתיהו דאין המון העם נשמעין להם אם לא בהתיר להם מנהג העומ' כולי האי. **ואולי נראה פשוט דחובה מוטלת לבטל מנהג העומ' כדי לקיים איסורי תורה** וכמו שנתבאר מפי תלמוד ערוך דלצורך רבים דהוו נהגי הפקר בההיא אמת' דינא הוא דכופין את רבה לשחררה אף שהוא עובר "לעולם בהם תעבודו" וכותב גט שחרור. וכי תימא דהוא איסור קל הא דלעולם בהם תעבודו כמ"ש הר"ן. הרי מנהג תגלחת העומר מנהג בעלמא וקיל טובא מאיסור קל דרבנן. ואין לומר - דהרי כתב הר"ן נמי דליכא לעולם בהם תעבודו כלל כיון שעושה לצורך והתורה לא אמרה בכי האי גונא. דהרי דברי הר"ן כפי פשטן הם הפך סוגית פ' שלשה שאכלו ופי' השולח וכמו שהקשו הרב מגן אברהם ושאר אחרונים. והגם דיש לישב המעיין יראה דלכל הדברות סרך איסור יש ושרינן ליה ומכ"ש שיש להתיר מנהג זה שאין מגלחין בעומ'. ותו דהרי לדברי שאר פוסקים איכא התם איסור לעולם בהם תעבודו ושרינן ליה משום מצוה דרבני' והכי רהטי הסוגיות הנז'.

ועוד ראה ממ"ש בס' חסידים דמי שיצרו תוקפו לבא על הנדה או אשת איש מותר לו להשחי' זרעו אף דאיסור' השחתה איסור' חמור מאד. ואף דיש לחלק דהתם מוקשה

ועומר /ועומד/ ומזומן לכך. מ"מ בני"ד שהוא מנהג בעלמא נראה דשרי מכ"ש כאשר המעין ישפוט בצדק.

[...]הגם דבעלמא יש לקיים כל המנהגים כמ"ש הפוסקים נראה דמנהג העיר הו' בתגלחת העומר גרע טובא. ולקיים איסור ודאי ותדיר שעוברים רבים אי לא סגי בלא"ה אין שום פקפוק להתירו. וכבר נודע מ"ש האחרונים דמנהג שהוא פרישות ואינו משום סייג קיל טפי ממנהג שהוא משום סייג וכ"ש במנהג זה מכל הטעמים הנאמרים. את זה כתבתי לפי הרשום בזכרוננו מתוך הדחק שאין מזגי שוה והלך בצערות כמו חלאים ועל רבני מתא הי"ו השלכתי יהבי שהם מבפנים וידעו רבנן אם אמת הדבר שלא יקבלו ההמון שלא להשחית בתער אם לא בהיתר הגלוח בעומר ואם יתירוהו לא יוסיפו עוד להשחית זקנם בתער והם יבררו ויבחנו הדברים כיז ה' הטובה גם ה' יתן הטוב לא ימנע טוב להולכים בתמים. פי המדבר באחורוי אפי פנים נזעמים. כי יגורתי מפני חמת המציק ואת האימים. שתי בה' מחסי יפליא חסדו לי את החסד והרחמים. אז ינוח לי חדא"י נפשאי ס"ט.

תרומת אברים וניתוחי מתים – הראשל"צ הרב בן ציון חי עוזיאל זצ"ל

שו"ת משפטי עוזיאל כרך א - יור"ד כח - ניתוחי מתים

זה ימים מספר נשאלתי מאחד מידידי אם אסור מן התורה או מתקנת רבנן לנתח את גוף המת אחרי מותו כדי להתלמד הנתוח בזהירות ודיקנות וכדי להכיר את עצם המחלה ואופן רפואתה. השואל נמק את דבריו ואמר שאם לא נמצא היתר בדבר ננעול את דלתי חכמת רפואה בפנינו שלא ירצו לקבל יהודים בבתי המדרש לחכמת הרפואה, ויש בזה משום פקוח נפש כמובן. ולכאורה היה נראה לי להתיר מטעמים שאבאר אלא שבכ"ז השיבותי לשואלי לאמור: שאלה כללית הנוגעת לכל תפוצות ישראל לא תמלט מחלוקי דעות שהללו אוסרים והללו מתירים, ולכן מוטב ששאלה כזו תוגש לפני הרבנות הראשית בירושלים וממנה תצא הוראה בכנוס גדולי ההוראה שבדורנו. . . .

הגנוב"י מהד"ת חיו"ד סי' ר"י נשאל בחולה שמת מחמת מחלה בכיס והרופאים רצו לנתחו כדי לראות במופת שורש המכה כדי להתלמד מזה בחולים אחרים באופן הנתוח הראוי שלא יהיה בו סכנה. והגנוב"י אחרי שפלפל בחכמה בעיקר דין זה מסיק וכתב: אבל בנדון דידן אין כאן שום חולה הצריך לזה רק שרוצים ללמד חכמה זו אולי יזדמן חולה שיהיה צריך לזה ודאי שלא דחינן משום חששא קלה כזו אסור תורה או אפילו אסור דרבנן שאם אתה קורא לחששא זו ספק נפשות א"כ יהיה כל מלאכת הרפואה שחיקת סמנים וכו' מותר בשבת שמא יזדמן ביום או בלילה חולה שיצטרך לדבר הזה. ולחלק בין חששא לזמן קרוב לחששא לזמן רחוק קשה להקל וחלילה להתיר דבר זה ואפילו רופאי האומות אינה עושים נסיון זה כי אם בהרוגים ע"פ משפט או במי שמכר עצמו. ואם אנו מקילים ח"ו בדבר זה ינתחו כל המתים שלנו כדי ללמוד סדור האברים הפנימיים ומהותו כדי שידעו לעשות רפואות להחיים ומטעמים אלה מסיק לאסור.

ולע"ד אני אומר שלא מצאתי בכל הטעמים הנ"ל שום טעם מספיק לאסור דהנה במ"ש שאין כאן חולה אלא שמא יזדמן, אני אומר: אטו מציאות שקלת מעלמא? ובודאי שתמיד נמצאים כמה וכמה בני אדם שחולים באותה המחלה. ואם לא ידוע

לנו ברגע זה, למחר או היום יודע לנו. ולא דמי כלל לשחיקת סמנים וכו' שאפשר לעשותם בכל רגע או להכניס מתמול, אבל במקרה כזה אם לא יעשו הנתוח בגוף זה משום אסור שבו, לא יעשו לעולם ותמיד תהיה ידיעה זו נעלמה מעינינו, וגורמת לודאי מיתה של כמה נפשות. ואולם במ"ש בסו"ד שא"כ ינתחו כל המתים ודאי שזה טעם מספיק שלא להתיר בהחלט ולעשות מתי ישראל הפקר לכל מי שרוצה ללמוד חכמת הרפואה, אבל במקום מחלה ידועה שלא ידעו הרופאים סודם ורוצים ללמוד מהזדמנות זאת על ידי נתוח ומכ"ש במקום שאי אפשר לרופאי ישראל ללמוד חכמת הרפואה אם לא ע"י נתוח שבזה יש ודאי סכנת נפשות שלא יחדל חולה מהארץ, וכלם צריכים לרפואה, ודאי שמותר גמור הוא לנתח את המת עם הזהירות היתירה שלא לנהוג בו בזיון וקלות ראש.

והחת"ס (בחי' יו"ד סי' של"ו) הוסיף ע"ד הנוב"י וכתב שאפילו במקום שיש לפנינו חולה דומה למחלתו של זה המת ושהנתוח א"כ יש בו ספק הצלת נפשות, אפי"ה אסור משום דלימוד זה מקרי הנאה ומת אסור בהנאה ואפילו במכר עצמו לכך נמי אסור משום הנאה ומשום נבול שאין אדם רשאי לנוול את מו, ויפה מאד השיג ע"ז הרה"ג יל"ג יצ"ו והוכיח דאין בלמוד משום אסור הנאה. ולע"ד דברי החתם סופר נסתרים מסוגיא דבבא בתרא הנ"ל דמשום פסידא דלקוחות בודקים אותו, ... אולם באמת להלכה כבר כתבנו ללמוד מסוגיות התלמוד הנ"ל שכל עיקרו של איסור נוול לא נאמר אלא דוקא במקום שהוא מכוון לבזיון או שסתמו הוא נוול ובזיון ואין בו שום תועלת לאחרים אבל כל דבר הנעשה לתועלת הרבים ומכ"ש במקום שיש בו צד פקו"נ לא נאסר מעיקרו. והנה בנין אב לכל אסור נוול הוא ממ"ש לא תלין נבלתו על העץ ובגמ' אמרו כי אמר לא תלין נבלתו על העץ דומיא דתלוי דאית ביה בזיון אבל הכא כיון דלית ביה בזיון לא. וכן אמרו שם כל העושה לכבודו של חי אין בו בזיון. ועוד יותר מזה מצאנו דאפילו בזיון גמור מותר לנהוג במת במקום שזה נעשה למוסר וכפרה וכמו שחזקיהו גרר עצמות אביו על מטה של חבלים, ופרש"י שם וביזהו לעיני כל, כדי

שיתיסרו אחרים, ואפילו לצד שנאמר שהספד וקבורה הוא משום יקרא דחיי נחא להו דמיחלי יקרייהו לגביה (עיין סנהדרין מ"ז א) ומכל זה נלמד דכל שאין הנוול מכוון לבזיון אין בו שום אסור, מכל שכן במקום שהנוול נעשה לצורך החיים לפקוח נפשות ודאי דחיי הצבור והיחיד עדיף מכבוד החיים. ומדינא מותר לנתח ואין זה נקרא נוול ולא אסור הנאה.

שו"ת משפטי עוזיאל כרך א - יורה דעה סימן כט

הרה"ג הנז' חדש לנו עוד דבר חדש שלא שערוה חכמים וכתב שתחלש האמונה האמתית בהשארות הנפש ותפוג תורה ח"ו. ולדעתי אדרבה בדבריו אלה תחלש האמונה, ואטו נאמר שמי שנפל מהגג ונתרסקו אבריו לא תהיה לו השארות הנפש או נצחיות הנפש לעולם שכלו טוב ודבר זה אסור להעלות במחשבה ומכל שכן לקבעו בדפוס, וזו היא לדעתי כשגגה שיצאה מלפני השליט.

הרב בן ציון חי עוזיאל : הגייה ספרדית בארץ ישראל

שו"ת משפטי עוזיאל כרך א או"ח סימן א

עלית כנוסי הגולה לארץ ישראל, שהתעוררה בחדש ה' עלינו בתקופתנו זאת ותחיית השפה העברית בתור שפת הדבור של עם ישראל היושב בארץ שהוא מפולג לשפות גלותיות מרובות ומשונות ולמבטאים שונים, גם בשפת התורה, העמידה על הפרק שאלה הלכותיות חשובה מאוד בדבר אחד הלשון גם במבטאה. שאלה זו כשעמדה במוסדות החנוך ובשוק, קבלה את פתרונה בלי שום קושיים, בהתקבל המבטא הספרדי בשינויים קלים בתור שפת הדבור והלמוד, אבל כשעמדה שאלה זו בדבור של חובה ומצוה כגון קריאת - התורה וק"ש ותפלה, וכן כל הדברים שצריכים מן הדין לאומרם בלשון הקודש אין אנו רשאים להסכים מדעתנו לכל מה שנראה יפה ומצלצל בנעימותו : אבל אנו חייבים למצוא פתרונה של הלכה זו מתוך מקור ההלכה.

משיחתי עם אחדים מגדולי הרבנים שבדורנו שמעתי מפיהם שפסקו הלכה זו בסכינא חריפא ואמרו : אין אדם יוצא ידי חובתו בקריאת כל דבר שבחובה ומצוה אלא דוקא כשהיא נאמרת במבטא אשכנזי, והכריעו מדעתם בראיות והשערות שאין להם על מה שיסמכו שהמבטא האשכנזי הוא המקורי והיסודי ופסלו כל מבטאים אחרים. והן עתה ראיתי דברי מרן הרב הגאון הג' מוהרא"י (בקונטרס קול תורה חוברת אב משי' תרצ"ג) שמסיק להלכה דאין לשנות ממבטא למבטא אחר משום דכל שנוי נחשב לגבי אלה בכלל קרא ולא דקדק באותיותיה שאסור לכתחלה ולדעת החנוך אינם יוצאים ידי חובה אפילו בדיעבד ונוסף על זה כל אחת מהעדות חייבת לקיים מנהגה משום אל תטוש תורת אמך כי קבלת אבות הוא קיומה של תורה ושאל אביך ויגדך כתיב עכת"ד. אולם יש שפסקו שלא יוצאים ידי חובה במבטא אחר, אלא שהם אמרו זאת בעיקר על יוצאי אשכנז שאינם יוצאים במבטא הספרדי. מרן הרב קוק שאמנם לא פסל בדיעבד אבל לכתחילה חייב אדם לשמור מנהג אבותיו, ואם לא הרי זה בכלל קרא ולא דקדק באותיותיה שיוצא רק בדיעבד.

כשאני לעצמי רגיל הייתי לומר בהלכה זו: הואיל ואין בידינו להכריע והואיל ולא עמדה עד כה לדיון של כנסית רבנים שבידה לדון ולהכריע מוטב לנהוג בה "דעבד כמר עבד ודעבד כמר עבד" (ברכות כ"ז). וש"ע או"ח סי' רל"ג עיין או"ח סי' ל"ב מג"א ס"ק כ"ו משם מהר"מ גלאנטי) דבר זה לא אמרתי בתור הוראה: אלא שכן הוא מחויב מטבע המציאות שאי אפשר לו לאדם לשנות הרגלו בק"ש ותפלה וכל דבר שבחובה, ממה שהתרגל בהם מילדותו, וכל שנוי כזה מביא ערבוביא בסדר תפלתו שפעם יבטא כהרגלו, שאינו יכול לזוז ממנו, ופעם במבטאו החדש ולכן הייתי אומר הנח לבני ישראל אם אינם נביאים בני נביאים הם וימצאו המבטא הרצוי והישר.

ואולם אחרי שעמדה שאלה זו על שלחנם של רבן ותלמידיהו, והיות שנשאלתי מאחד מידידי הרבנים שבחו"ל לחות דעתי הקטנה בזה, אמרתי אענה אף אני חלקי בעה"ת החונן לאדם דעת.

שנינו במתניתין: קרא ולא דקדק באותיותיה יצא ובגמ' תני רב עובדיה קמיה דרבא ולמדתם שיהא למודך תם: שיתן ריוח בין הדבקים. עני רבא בתריה כגון על לבבך, אר"ח ב"ר חנינא כל הקורא את שמע ומדקדק באותיותיה מצננים לו גהינם שנאמר בפרש שדי וכו'.

ופירש"י אם תפרש שדי ותבדיל תיבות של מלכות שמים וכו' ובתוספות (ד"ה בין הדבקים) הוסיפו מדברי הירושלמי (ברכות פ"ב ה') גם וחרה אף והדגשת ז' דתזכרו וס' דכי לעולם חסדו (ברכות טו ב). . . דון מינה שאם אינו מבליע כל אות או אם אינו משנה אות בהברתה בדבר המביא לידי טעות בהבנתה אין זה בגדר לא דקדוק באותיותיה ואין מחייבים אותו להיות משנה מסדר מבטאו אפילו לכתחלה, דמה יעשו למשל בני אפרים ודומים להם שאינם יכולים לבטא ש' שמאלית או בני חיפה ובני בישן שקורים לאלפין עינין? ואם כן הוא בשנוי אותיות מכל שכן בשנוי שבהברת התנועות.

אבל הרמב"ם ז"ל בפירוש המשניות (ברכות פ"ב) כתב דקדוק האותיות הוא : להשמר במוצא שפתיו, בעת הקריאה כדי שלא יניע אות נחה ולא יניח אות נעה ויבאר זכרון התנועות הראויות לבארם, ויחטוף התנועות הראויות למהרם בחטיפה, ויוציא האותיות דרך מוצאם ולא יבליע אות בשניה הסמוכה אליה וכו' כגון ואבדתם מהרה וכו' ודברים אלה כלם, אי אפשר לכותבם בספר אבל יקחו אותם מפי מורה שילמדם פה אל פה ע"כ. . . . ולע"ד נראה שהרמב"ם אמר בזה שתי הלכות : א' שצריך ליזהר מדברי שבוש שבאותו הלשון כלומר שיעתיק אותו למושג ברור ומדויק. ב' שידקדק באותו הלשון בהברת האותיות במוצאם והברתם הדקדוקית. ודבר זה הוא מקובל על הדעת שלא יהא דבורו של אדם בכל קריאה של מצוה דבור מבולבל ובלתי מדויק כפטפוטי הילדים הקטנים שכל שומעם ילעג על לשונו הפגום והלקוי. . . ועל כל פנים להלכה פסקו הרמב"ם ומרן ז"ל (או"ח ס"א) דקריאת שמע צריכה לאומרה בדקדוקה, זאת אומרת : בדקדוק הברת האותיות במוצאם ותנועתם ואם אמרה ולא דקדק באותיות יצא.

מהאמור יוצא דין ברור ששנוי המבטאים אינם גורמים שלא להוציא את הקורא ידי חובתו אפילו אם נניח שהוא טועה בהברתו הואיל והכל הולך אחרי כוונת הלב ובאור הענין. וכל הקורא ומדקדק לקרוא כהוגן באותה ההברה שהוא רגיל או שבחר בה יוצא ידי חובתו, ועדין מוטלת עלינו החובה לברר אם הלכה זו של לא דקדק באותיות יצא נאמרת גם לתפלת ש"ץ? שיש מקום לומר שדוקא ביחיד נאמרה הלכה זו, אבל תפלת הש"ץ צריכה להיות ברורה ומדוקדקת היטב הואיל וממנה נקבעת הלכה לקריאת הצבור כלו... **אולם בירושלמי** (ברכות פ"ב ה"ד) גריס מתניתא זו הכי : אין מעבירין לפני התיבה לא חיפנין ולא בישנין ולא טבעונין מפני שהן עושין היהין חיתין ועינין אלפין אם היה לשונו ערוך מותר. **ובפירוש פני משה** התקשה בדברי ירושלמי אלה ופירשו : אם היה לשונו ארוך כלומר, שהיה מגמגם בלשונו... **בעל ספר חרדים כתב... אבל לע"ד נראה** בפירוש הירושלמי דאם היה לשונו ערוך אצל

השומעים שגם הם מדברים כמותו מותר לכתחלה למנותו שליח צבור שהואיל וכלם מדברים כמותו זהו דקדוקה של השפה אצלם ושליח צבור זה הוא מדקדק בלשונו בחתוך אותיות והברת תנועותיהם לפי מבטא מדוקדק של מקומו. **וכן כתב הכנה"ג בשם רדב"ז** שאם כל בני עירו מדברים כך מותר למנותו ש"ץ ומותר לישא את כפיו אם הוא כהן (באה"ט סי' נ"ג ס"ק י"ז וקכ"ח ס"ק נ"ד) דון מינה בנידון דידן שהשפה המדוברת בבתי הספר ובאספות עם היא בהברה ספרדית ודבר זה הולך ומתפשט לא רק בארץ אלא גם בגולה וכיון שכן מותר למנות שליח צבור המדבר וקורא בהברה זו כדי שתהיה קריאתו מובנת ונעימה לאוזן שומעיו. ומכאן ראיה למ"ש לעיל דמה שאמרו להצריך שידקדק בקריאתה היינו לפי קבלתן והרגלן המלולי והדבורי וכל שמדקדק בכך יוצא לכתחלה לדברי הכל.

ועתה נהדר אנפין לברר ולדון אם יש בשנוי המבטאים משום אל תטוש תורת אמך או שאל אביך ויגדך שזהו יסוד כל תורת המנהגים.

ולע"ד נראה שאין בזה כל צד אסור משום דמנהג זה עיקרו אינו דבר אסור וכמו שהוכחנו לעיל מדין קרא ולא דקדק באותיותיה יצא הרי שגם במקום שנהגו במבטא זה או אחר לא החמירו בו לומר שאם קרא את שמע במבטא אחר ושלא בדקדוק שלא יצא ידי חובתו, וכיון שכן אין בבוטול מנהג זה משום אל תטוש תורת אמך וכן כתב **מהרשד"ם ז"ל** בתשובותיו (או"ח סי' לה'): לא מצאנו ולא ראינו שאין לשנות מנהג אבותינו כי אם בדבר שיש בו נדנוד אסור, כמו אותם ששנינו בפ' מקום שנהגו וכו' אבל כי האי גוונא (לשנות נוסח תפלת האשכנזים ולהתפלל בנוסח הספרדים) דליכא צד אסור כלל ועיקר ולא הרחקת עבירה בהא פשיטא דלא שייך ביה משום אל תטוש תורת אמך עיי"ש

ועוד הביא (שם ד"ה והגאון) מ"ש החת"ס בשם רבותיו הגאונים מהרנ"א [ר' נתן אדלר] והפלאה, שעברו לפני התיבה והתפללו בנוסח ספרד אף שהצבור כלו התפללו בנוסח אשכנז.

ועוד נראה לע"ד לומר: שאין בזה משום אל תטוש תורת אמך, הואיל ושנוי מנהג זה אינו רצוני, אלא הכרחי שמתוך ששפת הצבור בבית וברחוב וביחוד באספות עם כלליות היא במבטא ספרדי שכלם התנהגו בו מרצונם מוכרח הדבר לשנוי המבטאים בבית הכנסת כי אי אפשר לו לאדם לשנות את דבורו מדבור הרגיל בו בכל יום לדבורו בשעת התפלה, מה יעשה הדור הצעיר שהתחנך בבתי ספר שבארץ ובגולה המלמדים כל למודיהם בשפת קדשנו במבטא ספרדי ואלה לא ידעו מעיקרו המבטא האשכנזי ואי אפשר להם לבטא אותו בשפתותיהם ולכן לאלה נעשה מנהג אבותיהם שכוח מהם ואין הם משנים אותו אלא שהוא השתנה בפיהם מעיקרו ובכגון זה מסתברא לומר שאין זה בגדר אל תטוש תורת אמך.

ולכן אין ביכלתנו להכריע ולצרף את השפה מכל שנויים אלה שבהברת האותיות והתנועות, כי דברים אלה אינם נלמדים אלא מפי המורה פה אל פה וכמ"ש הרמב"ם בפירושו למשניות ודבר אמת אמר ד"ר זליגר (כ"כ הרב ד"ר י' הלוי זליגר ד' קלא') כל הקובע מבטא עפ"י חקירות מדעיות ולא עפ"י המסורה החיה אשר בפינו איננו כי אם טועה ומטעה. ובאמת כל המדקדקים הראשונים החל מרבינו סעדיה גאון בספרו "האגרון" לא קבעו כללים לדרכי הבטוי אלא סמנו בכללים את המסורת המבטאית שהיתה מקובלת להם ושגורה בפיהם בקריאת התורה וכל דבר שבחובה. לעבודה זו התעורר רבינו סעדיה גאון בראשונה באשר שאף ליום אשר שוח ישיחו בו (בלשון הקדש) עם אלקינו בצאתם ובבואם ובחדרי משכבם ואל עולליהם. מתוך שאיפתו זאת באה גם חרדתו שבהיות השפה מדוברת בפי כל מחוץ לכתלי בית המדרש ובתי הכנסת לא תשתבש יותר ויותר ולכן חבר את ספרו הנ"ל, "לשומו מדע לכל בוחרי לה"ק" (ראה תולדות ישראל ליעבץ חלק י' ד' 30) כל המבטאים בשנוייהם ממקור אחד יצאו ואליו ישובו בשוב ישראל על אדמתו ואל תורתו. והנח להם לישראל אם אינם נביאים בני נביאים הם. כל זה אמרתי כדי להוכיח לפי ענ"ד שאין ביכלתנו כעת להורות הוראה מסוימת בבחירת מבטא זה או אחר ואין ביכלתנו גם לומר שהקורא

במבטא אחר מזה שקבל מאבותיו ורבותיו לא יצא ידי חובתו ונכשל באל תטוש תורת
אמך.

אולם אין זה פוטר אותנו מלדון בהלכה זו לעומקה ולקבוע בכנסיה של חכמים
ומלומדים את דקדוקה של השפה בקריאתה שהיא תהיה מאוחדת בכל בתי כנסיות
ובתי מדרשות, אמנם אחרנו המועד ועתה עומדים אנו לפני עובדא שאי אפשר להשיבה
אחורנית אבל מוטב שלא נאחר עוד יותר, וכן עשו אבותינו הראשונים בתקופה דומה
לתקופתנו - אעפ"י שהפזור לא היה גדול וממושך כפזורנו אנו - וכן נאמר בקבלה
ויקראו בספר תורת אלקים זה מקרא, מפורש, זה תרגום ושום שכל, אלו הפסוקים,
ויבינו במקרא, זה פסוק טעמים ואמרי לה אלו המסורת ואלה הם דברים ששכחום
וחזרו ויסדום (מגילה ג' ונדרים לז' ועיין שם בפירש"י ורא"ש ור"ן בביאור מקרא
סופרים) ואף אנו הקטנים בדורנו על יסוד מאמרם של רז"ל שאמרו אין לך אלא שופט
שבימיו, נתכנס לשם מלוי חובתנו בשעה זו בתקוה ואמונה כי ה' ינחנו בדרך אמת.

הרב יוסף משאש זצ"ל – שו"ת מים קדושים, סימן ק"ט

מים

סימן קט

קדושים

קג

אור חדש נגה בימינו אלה בכל ענפי החכמה והמדע, ואחת מהנה בחכמת הרפואה והנתוח, עין תחת עין, להסיר מעיני אדם המת דבר מה לאחר מיתתו בשנים או ג' שעות ולתתו בעיני עיוור להוציאו מאפלה לאורה, ועיניו תחזינה מישרים, ללמוד וללמד, ולעסוק בשוב העולם, מלאכה או מסחר, להחיות את נפשו ונפשות ביתו, ויוכל להיות שיועיל עוד לעמו או לכל העולם באיזה חכמה או מדע, ונשאלתי בזה מב"ד הגבוה בעובי רבא"ט יע"א אם מותר לעשות כן בעיני ישראל המת?

תשובה שלשה דברים עומדים לכאורה בזה מנגד, והם א' בזיון המת, ב' הנאה מהמת, ג' העדר קבורה לאותו דבר הניטל מהעין. ונרחיב הדברים מעט.

א'. בזיון המת. לדעתי המעט אינו כלום, מאחר שאין המת מרגיש כלל, ואף שלדעת בעל תוי"ט באבות פ"ב משנה ז', שהנשמה מצטערת בנוול הגוף אף שאין הגוף מרגיש, יע"ש, וכ"כ בעל עיון יעקב בברכות י"ח משם ספר חסידים יע"ש, אין זה אלא השערה ואומדן הדעת לפרש מילי דאגדתא, כי הכתוב אך בשרו עליו יכאב ונפשו עליו תאבל [איוב י"ד] שממנו שאבו, פשטיה הוא רק מליצה נשגבה כמליצות איוב הנשגבות, או כמ"ש המצודות דהיינו בעוד בשרו עליו ר"ל הרגשותו בעודנו חי יכאב מכל דבר המכאיב, ונפשו בעודנה עליו תאבל, אבל אחרי מותו וצאת נפשו ממנו יכבדו בניו ולא ידע ויצערו ולא יבין למו, ע"ש, ור"ל שאינו מרגיש כלום.

ולדעתי המעט נראה ברור שהבזיון לא למת מגיע, כי הוא כאבן שאין בה שום הרגשה, ונשמחו עלתה למקום שכר או עונש ואין לה שום ידיעה בזה העולם כלל, וכמשה וישב העפר אל הארץ כשהיה והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה [קהלת י"ב] ופי' וישב העפר היינו הגוף כמשה כי עפר אתה וכו'.

וב"כ רבותינו בעלי התוס' זיע"א בסוטה ל"ד ע"ב וז"ל: אבותי בקשו עלי רחמים, וא"ת והאמר בפ' מי שמתו דמיתי לא ידעי מיד, ומשמע במסקנא אפי' אבות העולם? וי"ל שע"י תפלה שזה מתפלל מודיעין להם שכך התפלל וכו', יע"ש. [וע' בספרי מים חיים תשובה ר"ו מ"ש בזה].

ואך הבזיון הוא לחיים שרואים אדם כמותם מתנוול שנעקצים ומצטערים מזה, וכמ"ש בסנהדרין מ"ו ע"ב קבורה משום בזיון או משום כפרה? למאי נפקא מינה? דאמר לא בעי דלקבורה, אי אמרת משום בזיון לאו כל כמיניה וכו', ופי' רש"י ז"ל לא כל כמיניה דבזיון הוא לקרוביו ע"ש, ור"ל אף שהוא מת ואינו מרגיש שום בזיון קרוביו מצטערים בהיות אחד ממשפחתם מוטל בשוק, וכ"כ שם התוס' ד"ה קבורה וכו' וסיימו שכל למת אין לו בזיון וכו', יע"ש. וכ"כ רבינו הטור ביו"ד ס"ו ס"ש שמ"ח, וז"ל: ואפי' מת שאין לו יורשים ואמר אל תקבורהו אין שומעין לו דבזיון דכלהו חיי הוא ולא משום משפחתו לחוד עכ"ל, יע"ש, והוא מהרמב"ם ז"ל, ומזה הטעם כתב עוד שאסור להניח אדם בלי קבורה כמ"ש רבי שם, יע"ש.

א"כ נלמוד מזה בלי שום התעקשות היכא שאין שום בזיון מגיע לא לקרוביו ולא לשום אדם, כנ"ד שנעשה הדבר על ידי הרופאים בחדר לפניו מן חדר והרופאים אינם מתכוונים חלילה לא לשם נקם ולא לשם בזיון, רק עושים מלאכתם באמונה, לעשות חסד עם החיים, וממילא שיוצא חסד גם למתים שנעשית מצוה בגופם העומד לבלות ולכלות, ובדאי שתהיה להם בזה נייח נפשא בעלמא דקשוט, וכמ"ש רז"ל ע"פ עשה צדקה ומשפט נבחר לה' מזבח [משלי כ"א] שהטעם דכתיב עשה שם הפועל ולא עשה שם הפועל, לומר שאף אם לא עשה ולא נתכוון לעשות, רק הצדקה נעשית מאליה בממונו בלתי ידיעתו כגון שנפל ממנו סלע ומצאו עני ונתפרנס בו, או שגנב לו עני סלע, גם את זה נבחר לה' מזבח, הכא נמי דכוותה שנעשה חסד גדול בגופו בלתי ידיעתו, שהמקום ב"ה קובע לו שכר.

ואף אם אותו דבר יובא מעין ישראל המת לעין הגוי החי, אין רע, כי היום או מחר יהיה ודאי ההפך וחוזרין חלילה, וגומלין זה את זה, ופשוט וברור כי הם יתנו יותר כי הם המרובים, ובוה תהיה ניקרת אהבת אדם לאדם בלי הבדל דת כי כולם בריותיו של הקב"ה הם, וכביכול הקב"ה מצטער אף על דמן של עכו"ם שנשפך, צא ולמד ממצרים עובדי עבודה זרה ולא חפץ המקום ב"ה בשירת מלאכיו על מפלתם מטעם שמעשה ידי טובעים בים וכו', ומטעם זה קבעו רז"ל הלל בדילוג ביום ז' של' פסח לקבוע בלבנו אהבת אדם לאדם כגוי כאזרח, ובפרט שכל האומות עתה יודעים את ה' ידיעה

יד יוסף

עי. ראה לעיל סימן ק, וצ"ע.

קדושים

סימן קט

מים

קד

ובזה ודאי דלא דחין משום חששא קלה זו שום איסור תורה ואף איסור דרבנן, ולחלק בין חששא לזמן קרוב לחששא לזמן רחוק, קשה לחלק, וחלילה להתיר דבר זה ואין בזה שום צד להתיר דבר זה, עכ"ל, יעו"ש.

ועניי אני, שותא דמר לא ידענא, כי הלא עיני קדשו ראו תשר' הרשב"א ז"ל הנ"ל כנזכר שם, ובמאי דחי לה, רק בהבל פה שכתב וז"ל: ולענין החניטה אין בה בזיון כלל ואדרבה היא לכבוד, וכל הרוואה ישתאה איך עלה על דעת קדשו לומר, לפי סברתו דחשיב בזיון לנדון, שאין בחניטה שום בזיון, והלא הם קורעים את לבו ומוציאים את מיעיו, ודבר זה הוא בזיון שקול אלף אלפי פעמים ממעשה הרופא באמ"ת איש להסיר לב האבן מבשרו ואם משום מ"ש שאדרבה החניטה היא לכבוד, גם על זה קשה טובא שאם התירו בזיון גדול כזה מפני כבוד המדומה לשעה לאיש אחד איך לא נתיר בזיון קטן מאד בשביל כבוד צבור והנאת גופם? ועוד, כי הרשב"א ז"ל לא מפני הכבוד התיר רק בפירוש אמר מפני שאין בשר המת מרגיש באזמל, ומפני כן אין בה לא צער ולא ביזיון והוסיף לפרש שאף החנוטין שקורעים ומוציאין מעיהם אין למתים שום צער ולא בזיון, משמע פשוט מדב"ק כל שאין שום צער ושום בזיון עושים בלי פקפוק אף שלא יהיה בדבר שום צד כבוד כלל וא"כ במאי סתר לתשובת הרשב"א ז"ל, ולחלוק עליו אי אפשר, ובפרט בלי שום ראייה לסתור.

ועוד למדנו מדברי הרשב"א ז"ל שאין שום ריח איסור בדבר מאחר שאין שום צער ובזיון, וכן איתא בתוס' חולין דף קכ"ה ע"ב ד"ה יכול הוא להוציאם, שכתבו וז"ל: דהתם במת שאין דרך לשרפו ולנתחו פחות מכזית, עכ"ל ע"ש, הרי לך דעתם מפורשת דשרי לשרוף ולנתח איזה איברים מן המת, וכן משמע מהגמרא שם יעו"ש, וכ"כ התוס' בתענית דף ט"ז ע"א וז"ל: אפר מקלה פירוש אותו עפר הוי מדבר הנשרף מעצמות אדם יעו"ש, משמע שאין בזיון לשרוף עצם אדם, וכ"כ הגאון בעל מג"א באורח חיים סימן ש"א סק"ג שאין ביזיון למת כשנשרף רק בין החיים, דווקא מפני כבוד החיים, יעו"ש, וגם בש"ס דבתרא הנ"ל משמע פשוט דאפי' בשביל ממון יוכלו הלקוחות להוציא המת מקברו לנוולו בין החיים לבדקו אם הביא ב' שערות, אי לאו מטעמא

נאמנה ומאמינים באחדותו והשגחתו, עיין הרמב"ם ז"ל בפ' למס' כלים פ"ב משנה ז', אזהרות אף על עכו"ם הקדמונים וקו"ח לאומות שבימינו שמתרפאים מהם, ומסתפרים מהם, ועושים מלאכתם באמונה, כושני לומר יותר מישראל, וא"כ גם אם תגיע ותופיע עינו של ישראל המת לעינו של הנכרי החי מצוה קא עביד ישראל בגופו, ותהיה ליה נייע נפשא בעלמא דקשוט, וכ"ש וקו"ח שאין לו שום צער ושום בזיון בזה, וכמ"ש הרשב"א ז"ל בתשובה סי' שס"ט וז"ל: כל כי האי שעושים לעכל הבשר מהרה כדי לישא אותו למקום שצוה, מותר, שאין כאן משום בזיון ולא משום צער, שאין בשר המת מרגיש באיזמל כ"ש בסידי, והחנוטין קורעין אותן ומוציאין מעיהן, ואין כאן לא משום צער ולא משום בזיון, עכ"ל, יעו"ש.

ואמנם נגד זה מצינו תשובה למר בריה דר"ב בינ"ה הגאון בעל נודע ביהודה והיא לו נדפסה בנוב"ת סי' ר"י, שנשאל מרב מופלג בתורה על מעשה שהיה בלונדון באחד שחלה בחולי האבן בכיסו ועשו לו נתוח ולא עלתה לו תרופה ומת רח"ל, ושאלו רבני העיר אם מותר לרופאים לחתוך עוד אחרי מותו באותו מקום לדעת שורש המכה הזאת להתלמד לכיוצא בה באדם אחר לצורך רפואתו, ונחלקו בדבר, יש אוסרין ויש מתירין, והמתירין הביאו ראיה מתשו' הרשב"א הנ"ל ועוד דספק פקוח נפש דוחה כל האסורים שבתורה, והאוסרים הביאו ראיה מבתרא דף קנ"ד ע"א מעשה בבני ברק באחד, שמכר בנכסי אביו ומת ובאו בני משפחה וערערו לומר קטן היה בשעת מיתתו ובאו שאלו את ר' עקיבא מהו לבדקו וא"ל אי אתם רשאים לנוולו וכו' וסותרו המתירים ראיתם זו ממ"ש שם שהלקוחות יכולים לנוולו אי לא מטעמא דסימנים עשויים להשתנות יעו"ש. והוגש הענין לכן הגאון הנז' והשיב שראיות האוסרים סתורים הם וכו' וסיים וז"ל: את כל אלה כתבתי לפי דבריכם שאתם קורין לזה פקוח והצלת נפש, אבל אני תמיה אם זה יקרא אפי' ספק הצלת נפשות למה לכם כל הפלפול הלא דבר פשוט שאפי' ספק פקוח נפש דוחה שבת החמורה וכו', ואמנם היינו דוקא ביש ספק סכנת נפשות לפני' וכו' אבל בנידון דידן אין כאן שום חולה הצריך לזה לפנינו רק רוצים ללמוד שאולי יודמן וכו'.

יד יוסף

פנים יש כאן עברה חמורה המורה על כפירה בתחיית המתים. ובשו"ת אחיעזר חלק ג סימן עב הוסיף שיש בזה איסור גמור משום שמבטל מצוות חקבורה. ועיין עוד בספר משמרת שלום (ציאריק) מערכת צוואה אות יז.

עז. ואולם ראה בשו"ת בית יצחק [יו"ד חלק ב סימן קנח] שכתב שמי שביקש שישפרו את גופתו, אין להקשיב לו, ואם עבר ועשה כן, מצווה לקבור את האפר, ואם לא עשו כן עוברים בעשה ולא תעשה של "כל הנקברים, אינם נשרפים" [תמורה לד.]. ועל כל

קה

קדושים

סימן קט

עצמו לא חס כ"ש שלא חס על כבוד קונו וראוי לו שלא בא לעולם, עכ"ל יעו"ש.

ודברים אלו לכאורה מרפסן איגרי, מדוע כבד"ק ירדוף עני ואביון עד חרמה על שלקח מעט או הרבה כסף בחייו להחיות את נפשו ונפשות ביתו, או להניח לבניו העניים והאביונים, ולזכות את הרבים להציל אלפי נפשות ע"י התפשטות חכמת הרפואה וידיעתה אשר עם רביו כל חכמה מתפרסם יותר כבודו יתברך"י, כי הוא נגלה מצד פעולותיו, ואיך נהפוך על האמת פסכת ולכתוב על זה האיש פלסתר לומר שלא חס על כבוד קונו וכו', אתמהה טובא!

ועוד מאין נולדה הכל שכן הזאת, האיש הלזה מוכר סחורה אבודה אחרי מותו, שאין מגיע לו במכירתה לא צער ולא בזו, ולא נמצא לו שום אסור לא בשני התלמודים ולא במדרשים ולא בפוסקים הראשונים ובאחרונים, איה איפה אף רגל אחד רעוע לסמוך עליו האי"כ"ש שלא חס על כבוד קונו וכו', מי תלה זה בזה?

אמנם אחר ידיעתנו מפי השמועה בענין, פשוט שמ"ש הגאון המוכר עצמו לרופאים היינו לכית ספר הגבוה שלומדים בו מאות תלמידים חכמת הרפואה והנתוח, וכולם עומדים צפופים בעת נתוחו של מת לרמ"ח אבריו ושס"ה גידיו, ובכל אבר ובכל גיד מתבוננים ומראים עליו זה לזה, וזה לזה, וכת יוצאת וכת נכנסת ללמוד וללמד, ונשארים נתחים מונחים על שלחן המורים יום או יומים או יותר, ואח"כ שורפים אותם ומשליכים אותם לחוץ או לוקחים אותו לאיזה צורך, בזה הוא שאסר הגאון. אמנם באופן שיתעסקו בו ב' או ג' רופאים לדעת מהות איזה חולי, ולנתח בו אבר א' או ב' וכו' גם הוא ודאי יודה שאין שום אסור בדבר, ואדרבה מצוה קא עביד בגופו, להיות גומל חסדים טובים לבני העולם דור אחר דור אף בהלכה אחת שילמדו ממנו בתורת הרפואה. זהו הנראה פשוט לדעתי המעט ביישוב דברי הגאון זיע"א.

ואמנם גם באופן אשר אמרנו שבו אסר, נמצאו מתירים, כמו שמועתק אצלי מס' המאסף יגדיל תורה שנה ח' ס' ט"ו, ועוד מקונטריס אחר כרוך עמו, שבא לידי כל הכרך בתורת שאלה לשעה זה ימים רבים שיש

דסימנים עשויים להשתנות, וכמ"ל, וא"כ קשה טובא על בנו של הגאון בעל הגודע ביהודה איך אחז בדינא קשיא שאף אם בשביל ספק דספק מחללין שבת החמורה בת סקילה כ"ש וקו"ח שדוחין חשש מחשבת בזיון שאין בה שום חשש איסור מפני תקון העולם ללמוד ממנה דבר רפואה להועיל לרבבות אדם בכמה דורות.

ומ"ש עוד שרחוק לחלק בין חששא לזמן רחוק לחששא לזמן קרוב, לא ידעתי מדוע יהיה רחוק לחלק, הלא מאחר שהדבר מוכרח לבוא כי כל חולי וכל מכה מצויים הם בעולם תמיד, ואפשר קרוב ומצוי שיבא אותו הדבר ליד הרופא בו ביום, מדוע לא נחוש להשתדל בכל מאי דאפשר להקדים להם רפואה? ועוד דשאני שבת שאי אפשר בשום אופן למצוא שנחלל שבת על חששא של זמן רחוק, והיכא דלא אפשר לא אפשר, אבל בנד"ז שאפשר שיהיה הדבר היום או מחר ואפשר בו ביום, מדוע ולמה לא נחוש לדחות חשש בזיון שאין בו שום ריח אסור? ומה גם עוד שהוא ז"ל בעצמו שם בנבוכ"ת תשו' קס"ד התיר לחטוטי שכבי קטן שלא נמול ומת ונקבר, להוציאו למול על גבי קברו, שדבר זה למול קטן שמת לא נזכר לא בש"ס ולא במדרש כלל רק מנהג בעלמא הביאו רבינו הטור בשם גאון ביו"ד סו"ס רס"ג יעו"ש, מטעם חלוש וקלוש להסיר ממנו חרפת הערלה אשר עומד ליפול מאליה בב' וג' ימים של קבורה, ודבר זה נוגע רק לו לבדו, ועכ"ז התיר לנוולו, ובשביל הנאה צבורית גדולה הנוגעת לחייהם ונמשכת לכל דור לא חש כלל, אתמהה טובא!

סו"ד דברי בנו של הגאון הנ"ל זיע"א בזה לאו הלכתא נינהו והעיקר הוא כמ"ש הרשב"א ז"ל ולהקת הפוסקים ז"ל הנ"ל, שאין בזה לא צער, ולא בזיון, ולא אסור, אף שכולם לא דברו בתועלת החיים, וכ"ש במקום הנאתם ותועלתם ודאי שכולם יודו ויברכו וישבחו לכל הזריז בזה.

איברא! דלכאורה עמד לנגדי מראה מבהיל, והוא דעת הגאון בעל חת"ס בחי"ד ס' של"ו, שכתב זול"ה: מי שרוצה למכור עצמו לרופאים שינתחוהו אחר מותו ללמוד ממנו הלכות רפואה, שכתב שאם על נוול

יד יוסף

י. ועיין עוד באנציקלופדיה רפואית הלכתית ערך ניתוח המת. ועיין עוד שו"ת יביע אומר חלק ג' יו"ד סימן כג שאף הוא האריך שבמקום צורך גדול, לא חיישינו לניוול המת, ובפרט אם הסכים על כך בחייו.

עת. מעין דברי רבינו שיש להתיר ניתוח המת להרבות חכמת הרפואה, כן כתב הגריי"י וינברג [כתבי הגריי"י וינברג חלק א סימן כג]. וכן הוא בשו"ת מחנה חיים חיו"ד ח"ב סי' ס, ובשו"ת חבלים בנעמים ח"ד חיו"ד סי' סד, ובשו"ת פורת יוסף ח"א סי'

קו

מים

סימן קי

קדושים

אותו העור הקטן שלקח מעינו של מת, וסוגר לו את עינו ימים קצובים בין כה וכה שיהיה אותו העור הקטן של מת נמוח בעיני החי ומתפשט ונעשה ממנו קרום אחר להאיר אישון בת עין, זהו דבר חכמה הנפלאה הזאת. ברוך שחלק מחכמתו לבשר ודם, וברוך פוקח עורים. וא"כ מי זה יחשיך עצה במלין בלי דעת לאבד טובה גדולה כזו.

ב. הנאה מן המת דבר ידוע הוא, שפחות מכזית מן המת אינו מטמא, כמ"ש ברמב"ם ז"ל הלכות טומאת מת פ"ב ופ"ג, ואין מטמא בפחות מכזית רק אבר שלם שיש בו עצם ובשר וגידים, כמ"ש שם יעו"ש, וכל שאינו מטמא מותר בהנאה ג"כ, וכ"כ הגאון בעל הלבושים בתשובה סי' מ"ט דשיעור הנאה הוא בכזית יעו"ש, וכ"ש וקו"ח בגידון דידן שאינו אלא כל שהוא.

ג. העדר קבורה. גם זה פשוט דליכא קפידא בדבר המותר בהנאה, שהוא פחות מכזית, וכ"ש בכל שהוא כנוד"ד.

זהו הנר' לקוצר דעתי ברור בזה. וצווי"מ, וייקק"פ, בב"א. נאם חחו"פ מכנאס יע"א, באדר א', שנת אשי"ת בישע לפ"ק,

הצעיר ע"ה יוסף משאש ס"ט

[אמר העורך: עד כאן תשובות רבינו שבספרו מים קדושים. מכאן והילך התשובות של רבינו העוסקות בעניני יו"ד הפוזרות בספרו אוצר המכתבים. א.ש.א.]

סימן קי

אוצר המכתבים סימן כח

עמוד ותגין במגילת אסתר

פ' ויקהל. ש' תרס"ח לפ"ק.

ידידי החכם הותיק, כהה"ר יעקב אדרעי הי"ו.

קבלתי מכתב תלונתך על החסד שגמלתיך בקנין ומשלוח המגילות, א', אמרת, כי חסרים העמודים. וכמדומה, כי עשית סעודת פורים ונתבסמת עד דלא ידע, קודם פורים, אשר על כן שכחת מה שהזרתני במכתבך, שלא אעשה להם עמודים, יען יש אומן במקומך שעושה עמודים באומנות יקרה, ואין עתה נהפכת למתלונן ותלית עצמך על העמודים? ועוד, בפה מלא אמרת לי, כי במקומך לא נהגו לעשות עמוד

בהם שנים, וז"ל: אות באות תיבה בתיבה, על דבר צווי המת לנתחו אחרי מותו ללמוד ממנו דבר או חצי דבר ברפואה, רבי אליעזר מבירפרייל אוסר, והרב ר' יהודה ליב לאווין מתיר אם יתרצה החולה לנתחו אחרי מותו כדי שלא תהיה דלת נעולה לחכמת הרפואה, ואך לרופא כהן אסור הנתוח משום טומאה, ולדעת הרב ר' רעוויל אפשר לכהן להתלמד על מת גוי, דבזה איכא ס"ס אם הלכה כהראב"ד דכהן בזמן הזה אינו מוזהר על הטומאה, או כהרמב"ם שהגוי אינו מטמא באהל. אמנם לדעת הרב ד"ר צבי הענרי אילאווייא אין אסור בדבר אפי' לכהן, כי נתוח המתים הוא צורך גדול לצבור, ואי אפשר לחכמת הרפואה להתפתח בדרך אחר, והתירה התורה לכהן גדול לטמא עצמו למת מצוה כי סכנה לצבור להניח מת מוטל בלי קבורה, ומותר לכהן ליטפל במצורעים ונגעים המטמאים כדי להסיר המכשול מהכלל, ונתוח המתים הוא פקוח לאלפי נפשות, ובפקוח נפש אמרו כל הזריז הרי זה משובח, והרי הוא כאילו נמצאים החולים לפניו, אשר לדעת בן הנודע ביהודה ז"ל מותר לעשות הנתוח כדי לרפאות אותם בהמצאם לפניו, ולדעת' ולדעת האמת אף אם אינם נמצאים כנמצאים דמו, ואין כאן שום נוול למת, כי הרופאים אין להם שום מחשבות פגול ונוול, וכל כוונתם רק לתועלת חולים אחרים, ועושים כל מלאכתם בכבוד ראש, ובגוגע לטומאת כהן אסור טומאה בזה"ז אינו אלא לזכר בעלמא כי כלנו טמאי מתים ואין לכהנים יחס, לכן טוב להקל במקום צורך כזה לשמור את בריאות הצבור ולפקח נפשות, וכן הסכימו כמה רבנים, וכן מעשים בכל יום, וכבר התנדבו רבים ונכבדים את גויותיהם לדבר הזה ונעשו תועליות רבות, וחיו רבים, וצדקת המתנדבים עומדת לעד, הגוף כלה וחסדם לא ימוש, ושכרם גדול בעולם הנשמות, עכ"ל אות באות תיבה בתיבה. הרי לך דלא חששו לדעת האוסרים ועשו והצליחו.

והנה כל זה הוא רק לעניינם לנתח גופות המתים כנ"ל, אמנם בגידון דידן עין בעין יראו, הדבר פשוט לכל מבין עם תלמיד, דכ"ע יודו דשרי, שאין בזה שום נתוח אבר ושום בזיון, שהענין הזה כך הוא, הרופא עושה חתך כל דהוא באיזמל קטן בעינו של מת מן הצד ולוקח ממנה במלקחים קטנים עור קטן שלישי או רביעי, כי העין בנויה מז' עורות דקים דבוקים זה עם זה וביניהם איזה מיץ, ואותו העור שלוקח אין במשקלו אף רביע גרא"ם, ונותן אותו העור תכף בצלוחית של אלקוהול, וחוזרת עין המת לכמות שהיתה, וכשבא לפקוח עיוור הראוי להתרפאות עושה לו חתך קטן בעינו ומכניס באותו חתך